

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Valststiesību zinātņu katedra

Diplomdarbs

Vēlēšanu tiesību ierobežojumi

Saņemts _____ katedrā
200_.g. __. _____

Sekretāra(-es) paraksts

Dienas nodaļas
10.semestra students
Kaspars Bahmanis
JurP 010102

Zinātniskais vadītājs
Pasniedzējs Arvīds Dravnieks

Rīga, 2006

Satura rādītājs.

Ievads.....	3.lpp.
1. Vēlēšanu tiesību institūts un tā attīstība.....	6.lpp.
2. Vēlēšanu tiesību institūts Latvijā.....	12.lpp.
3. Vēlēšanu tiesību ierobežojumi:	21.lpp.
3.1. Dabiskie vēlēšanu tiesību ierobežojumi.....	21.lpp.
3.2. Pagaidu vēlēšanu tiesību ierobežojumi.....	31.lpp.
Kopsavilkums.....	49.lpp.
Anotācija angļu valodā.....	53.lpp.
Anotācija vācu valodā.....	54.lpp.
Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts.....	55.lpp.

Ievads

Viens no demokrātijas izpausmes veidiem valstī ir brīvas un demokrātiskas vēlēšanas, kuras tiek realizētas uz vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesību pamata. Varētu teikt, ka vēlēšanas sauc par demokrātijas sirdi. Tās kalpo par mehānismu, kas pārvērš tautas suverēnās tiesības publiskā varā.¹

Tieši vēlēšanas ir tās ar kuru palīdzību demokrātiskā valstī tiek vēlētas dažādas publiskās varas institūcijas – parlamenti, valsts galvas, kā arī vietējās pašpārvaldes. Vēlēšanas leģitimē varu. Ar tām tauta ievēl savus pārstāvjus un piešķir tiem mandātu, lai tie īstenotu vēlētāju suverēnās tiesības. Taču varas leģitimitāte iespējama ne tikai ar vēlēšanu palīdzību, bet arī ar nozīmēšanas palīdzību.

Vēlēšanu tiesības balstās uz konstitūciju un vēlēšanu likumiem. Vēlēšanu likumi un konstitūcijas ir tās, kuras nosaka valsts varas veidošanas tiesiskos pamatus un pašu vēlēšanu procesu organizāciju. Vispārējais vēlēšanu tiesību regulējums katrā valstī ir atšķirīgs, ja kādas valsts konstitūcija aprobežojas tikai ar vispārējo vēlēšanu tiesību principu nosaukšanu, tad citas valsts konstitūcijā ir pat veselas nodaļas, kurās ir regulēta visa vēlēšanu tiesību procedūra sākot no ievēlamo deputātu skaitu un beidzot ar vēlēšanu tiesību ierobežojumiem. Pārsvārā valstu vēlēšanu tiesības tiek regulētas vēlēšanu likumos vai arī vēlēšanu kodeksos. Vēlēšanu tiesību likumi un kodeksi konkretizē konstitūcijās iekļautos vēlēšanu tiesību principus un noteikumus.

Latvijas Republikas „Satversme”² (turpmāk – Satversme) ir tā, kurā noteikti vēlēšanu sistēmas pamatelementi Latvijā – ievēlamo deputātu skaits Saeimā, vecuma cenzs pasīvām un aktīvām vēlēšanu tiesībām, kā arī tas, ka Saeimu ievēl vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Savukārt „Saeimas vēlēšanu likums”³ nosaka to personu loku, kuras var tikt ievēlētas Saeimā un arī to personu loku, kuras nevar tikt ievēlētas Latvijas Republikas likumdevējā, nosaka vēlēšanu apgabalu skaitu, balsu skaitīšanas principus, kā arī to, kā var balsot Latvijas Republikas pilsoņi ārvalstīs.

Latvijas vēlēšanu sistēmas pilnveidošana notiek no 1991. gada, kad tika atjaunota pilnībā valsts neatkarība un turpinās arī pašlaik. Katrs ievēlētais Latvijas Republikas likumdevējs pārskata Saeimas vēlēšanu likumu un cenšas tajā izdarīt kādus grozījumus – papildināt kādu likuma pantu vai arī to grozīt, pēdējo reizi likumdevējs grozīja vēlēšanu likuma normas 2006. gada 9. martā.

¹ Раевский.В. *Избирательные системы мира*. Рига: Латвийский университет, 1992., с.4.

² Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr.43.

³ Saeimas vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 6. jūnijs, Nr.86.

Parasti vēlēšanas notiek katrā valstī, bet ne visas vēlēšanas var uzskatīt par demokrātiskām. Arī sociālistiskie režīmi ar vienpartijas valdību rīko vēlēšanas, ar kuru palīdzību savai varai grib piešķirt likumību. Šāda veida vēlēšanās parasti tiek izvirzīts tikai viens kandidātu saraksts vai viens kandidāts, tā nedodot vēlētājiem nekādu izvēles brīvību. Ja gadījumā uz kādu amatu tiek izvirzīti vairāki kandidāti, tad uz iebiedēšanas vai citu negodīgu paņēmienu pamata tiek panākts, ka „ievēlēts” tiek „īstais” kandidāts.

Demokrātiskā valstī izvēle pieder pilsonim - balsotājam pašam un nevienam citam. Bet ir vajadzīga sistēma, kas balsotājam ļauj kandidātus iepazīt, izvērtēt un izlemt vai nodot par tiem savu balsi vai arī ne.

Diplomdarba tēmas aktualitāte ir pamatojama ar to, ka tieši vēlēšanu tiesības un vēlēšanu sistēma vienmēr ir bijusi un būs aktuāls temats, ko apspriest sabiedrībai, jo visai bieži nākas dzirdēt, ka kāds no tautas priekšstāviem izsakās par iespējamo vēlēšanu sistēmas maiņu, it īpaši tas aktualizējās pirms kārtējām Saeimas vēlēšanām. Mūsdienu Saeimas vēlēšanu likuma normas ir cieši ietekmējušās no 1922. gada Saeimas vēlēšanu likuma, kā arī no tajā pieļautajām likuma nepilnībām, kuras bija par pamatu, tam, ka 1934. gada 15. maijā Kārlis Ulmanis veica valsts apvērsumu un atlaida Saeimu.

1995. gada 25. maijā tika pieņemts jaunais „Saeimas vēlēšanu likums”¹, kurā tika pārņemta no likuma „Par 5.Saeimas vēlēšanām” būtiska norma - Saeimas vēlēšanu likumā tika iekļauta – 5 % barjera, kura jāpārvar partijām, lai tās tiktu ievēlētas Saeimā. Šo normu pirmatnēji ieviesa Latvijas Republikas Augstākā padome piemērojot 1922. gada Saeimas vēlēšanu likumu 5. Saeimas vēlēšanām, tikai tad šī barjera tika noteikta 4%. Šādas normas ieviešana bija loģisks likumdevēja solis izanalizējot trīsdesmito gadu politisko krīzi Latvijā un tās sekas.

Diplomdarba mērķis ir izpētīt un apskatīt Saeimas vēlēšanu tiesību institūta attīstību Latvijā un pasaulē, apskatīt nozīmīgākos Saeimas vēlēšanu likuma grozījumus, kā arī analizēt vēlēšanu tiesību ierobežojumus, īpašu vērību vēršot uz Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektajā un sestajā punktā ietvertajiem vēlēšanu tiesību ierobežojumiem personām, kuras sadarbojās ar padomju režīmu.

Aktuāls problēmjautājums jau no 90.tajiem gadiem ir Saeimas vēlēšanu likumā iekļautie ierobežojumi, kuri liedz kandidēt uz Saeimu personām, kuras ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki. Kā arī pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas Sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās

¹ Saeimas vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 6.jūnijs, Nr.86.

komitejās. Šajā sakarā ir bijusi tiesvedība Satversmes tiesā, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kuras atzina par leģitīmiem šāda veida ierobežojumus, bet ar piebildi, ka tie nevar būt ilgstoši. Arī šā gada 16. maijā Satversmes tiesa no jauna skatīs lietu par šo ierobežojumu pamatotību.

Darba autors analizēs Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektajā un sestajā punktā ietvertu vēlēšanu tiesību ierobežojumu pamatotību, kā arī to vai šo mērķi, kā dēļ ir ieviesti šie vēlēšanu tiesību ierobežojumi var sasniegt arī ar citām metodēm.

Lai sasniegtu diplomdarbā izvirzīto mērķi tiks pētīta vēlēšanu tiesību ierobežojumu pamatotība un to ieviešanas mērķis. Mērķa sasniegšanai tiks izmantota vēsturiskā, gramatiskā un salīdzinošā pētīšanas metode. Kā avoti tiks izmantoti Saeimas, Latvijas Republikas Augstākās padomes un Satversmes sapulces sēžu stenogrammas. Tiks izmantotas arī dažādas publikācijas no mēdijiem, kā arī zinātniskā literatūra.

1. Vēlēšanu tiesību institūts un tā attīstība

Nodaļā „Vēlēšanu tiesību institūts un tā attīstība” tiks pēfīta vēlēšanu tiesību institūta attīstība pasaulē, kā arī tiks apskatīti kritēriji, kuriem ir jārealizējas, lai vēlēšanas varētu uzskatīt par demokrātiskām.

Balsošanu cilvēki pazina jau Senajā Grieķijā un Romā, pat viduslaikos tika ievēlētas kārtu pārstāvju sapulces. Viduslaiku vēlēšanu īpatnība bija tāda, ka kārtu vēlēšanās darbojās imperatīvais mandāts, tas ir, ievēlētai personai ir jāievēro tikai savas kārtas intereses un priekšlikumi.¹ Laikam ejot vēlēšanas ieguva citādu nozīmi nekā tas bija viduslaikos, pat valstīs, kur tika izveidoti pirmie parlamenti, vēlēt varēja tikai ierobežots cilvēku skaits.

Lielās Franču revolūcijas laikā, kas pasaulei atnesa humānas un jūsmīgas deklarācijas par cilvēku brālību, vienlīdzību un brīvību, vēlēšanu loks nebija liels, tas tika ierobežots ar dažādu veidu cenziem. Cenzi ir juridiski formulēti nosacījumi, kuri pieļauj vai ierobežo cilvēku politiskās vai citas tiesības.² Cenzi bija noteikti jau Senajā Grieķijā Solona likumos. Pārsvārā tie bija mantas cenzi. Ar civilizācijas attīstīšanos un demokrātisku valstu rašanos vēlēšanas ieguva citu “elpu” - kvalitāti un nozīmi. Demokrātiska republika ar parlamentu kā pārstāvības iestādi, kuras uzdevums bija sekmēt demokrātijas nostiprināšanos, prasīja atbilstošu vēlēšanu sistēmu. Taču neskatoties uz to, vēlēšanu sistēmai piemita samērā šaurs un aprobežots raksturs.

Uzskati par to, ko un kam vajag vēlēt, kā vajag notikt vēlēšanās, vēstures gaitā ir būtiski mainījušies. Kādas tad ir mūsdienās demokrātiskas vēlēšanas? “Tajās norisinās konkurences cīņa, tās ir periodiskas, ar pietiekami plašu vēlēšanu skaitu izvēli, kur galvenos lēmējus valdībā izrauga pilsoņi, kuriem ir plašas tiesības kritizēt valdību, izteikt šo kritiku publiski un piedāvāt savas alternatīvas.”³ Uz jautājumu, kādām tad vajadzētu būt vēlēšanās mūsdienu skatījumā, var atbildēt, ka tajās ir jānorisinās konkurences cīņai, tām jābūt periodiskām un tajās jāpiedalās pietiekoši plašam vēlēšanu lokam. No tā arī izriet, ka vēlēšanas ir tautas suverēnās gribas vispildīgākā un pilnīgākā izpausme. Vēlēšanas atļauj izdarīt valsts varas maiņu, saglabājot valsts politisko iekārtu neskartu.

Kas tad ir vēlēšanu sistēma? Dažādi autori ir devuši dažādus izskaidrojumus, to var skaidrot šaurākā un plašākā nozīmē.

Juridisko terminu vārdnīcā profesors Z.Mikainis apgalvo, ka „Plašākā nozīmē ar vēlēšanu sistēmu apzīmē sabiedriskās institūcijas un attiecības, kas saistītas ar publiskās varas

¹ *Конституционное право зарубежных стран*. Москва: НОРМА, 2000, с.187.

² *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998, 42.lpp.

³ *Demokrātija un tirgus ekonomika*, Rīga: Demokrātijas attīstības centrs, 1993, 14.lpp.

institūciju vēlēšanām, izveido un nosaka vēlēšanu kārtību. Šaurākā nozīmē ar to apzīmē deputātu mandātu sadalīšanas paņēmienus starp izvirzītajiem kandidātiem atkarībā no vēlētāju vai citu pilnvarotu personu balsošanas rezultātiem. Latvijā pastāv proporcionālā vēlēšanu sistēma.”¹ Notiekot vēlēšanām, tajās saduras dažādu politisko spēku intereses, uzskati un politiskās platformas, kuru izteicēji ir dažādas partijas un politiskās organizācijas. Pati vēlēšanu procedūra atšķiras dažādos izpildvaras, likumdošanas un tiesu varas posmos, atkarībā no vēlēšanu objekta un sistēmas, kura pastāv konkrētajā valstī.

Citi autori formulē vēlēšanu sistēmas terminu savādāk. Tā L.Birziņa savā grāmatā „Padomju vēlēšanu sistēma” raksta, ka ”vēlēšanu sistēma ir tāds politisko attiecību komplekss, kurā ietilpst pārstāvniecības iestāžu deputātu vēlēšanu un atsaukšanas tiesības, kā arī šo tiesību realizācijas procesā radušās attiecības.”²

Savukārt krievu zinātnieks A.Teplovs norāda, ka „Vēlēšanu sistēma ir tā, kas nosaka personu loku, kuri ir tiesīgi piedalīties vēlēšanās un var tikt ievēlēti attiecīgajās institūcijās, nosaka normas starp pārstāvniecību un iedzīvotājiem, regulē balsošanas kārtību un vēlēšanu organizāciju, nostiprina tiesības un pienākumus vēlētājiem un deputātiem.”³

Tomēr visbiežāk terminu „vēlēšanu sistēma” lieto šaurā nozīmē, kā līdzekli deputātu mandātu sadalīšanā starp deputātu kandidātiem, atkarībā no vēlētāju balsošanas rezultātiem.

Vēlēšanas ir ne vien pārstāvības iestāžu komplektēšanas veids, tām arī ir svarīgas sabiedriskās funkcijas, proti, jebkuras likumdevēja, valsts galvas vai pašvaldību vēlēšanas ir svarīgs politisks notikums, katra vēlēšanu kampaņa norisinās lielas politiskas aktivitātes apstākļos. Vēlēšanas ir veids kā tautu iesaistīt politiskajos procesos, jo tūkstošiem valsts pilsoņu aktīvi darbojas vēlēšanu komisijās vai arī pilda aģitatoru pienākumus.

Vēlēšanas ir arī svarīgs institūts, kurā jāpiedalās visiem pilsoņiem, dažās valstīs - Beļģijā, Itālijā un Austrijā⁴ ir noteikts, ka piedalīšanās vēlēšanās ir ne tikai pilsoņa tiesības, bet arī obligāts pilsoņu pienākums, jo no vēlētāju aktivitātes un vēlēšanu rezultātiem būs atkarīgs, kas vadīs valsti. Un apgalvojums „Mani tās nesaista!” nav pareizs, jo katram pilsonim ir svarīgi, kādi būs vēlēšanu rezultāti, kura partija tiks pārstāvēta likumdevēja institūcijā un kura netiks. Vai iesim uz priekšu, vai arī paliksim turpat. Šajā gadījumā, kad pilsonim ir obligāts pienākums piedalīties vēlēšanās, ir diezgan diskutabls jautājums, jo no

¹ *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998, 291.,292. lpp.

² Birziņa L. *Padomju vēlēšanu sistēma*. Rīga: Liesma, 1980, 7.lpp.

³ Теплова Н.А., *Избирательная система европейских стран народной демократии*. Москва: Госюриздат. 1956, с.56.

⁴ Конституционное право зарубежных стран. Москва: НОРМА, 2000, с.196.

vienas puses tiek mākslīgi paaugstināts vēlēšanās piedalījušos vēlētāju loks, bet no otras puses, ir vēlētāji, kuri maz interesējās par politisko dzīvi un nemaz arī nezina par kuriem kandidātiem atdot savas balsis. Ja vēlētājs nezina par ko balsot un vēlēšanas tam ir vienaldzīgas, tad var gadīties, ka tiks ievēlēti parlamentā jebkuri kandidāti no biļeteniem, kas pagadīsies vēlētājam pirmie.

Vēlēšanu tiesību normu kopums veido vienu noteiktu tiesību nozares daļu. Tā balstās uz Satversmi, vēlēšanu tiesībām un likumiem. Tā, piemēram, civiltiesībās pastāv īpašuma un mantošanas institūti. Bet konstitucionālās tiesībās ir vēlēšanu, pilsonības un referendumu institūti. Taču vēlēšanas ir ne tikai tiesību institūts, bet arī vispārējs, sociāls un politisks institūts. „Vēlēšanas ir viens no vecākajiem sabiedrības politiskajiem institūtiem, bet vēlēšanu tiesības ir piederējušas un joprojām pieder pie svarīgākajām pilsoņu politiskajām tiesībām. Pēc vēlēšanu tiesībām un to īstenošanas prakses var spriest par jebkuras valsts demokrātiju.”¹

Vēlēšanu tiesības var tikt iedalītas divās grupās, vienā grupā ietilpst objektīvās vēlēšanu tiesības, bet otrā subjektīvās.

Objektīvo vēlēšanu tiesību priekšmets ir attiecības, kurās var tieši vai netieši piedalīties vēlētājs, bet no subjektīvām vēlēšanu tiesībām izriet, ka valsts garantē vēlētājiem tiesības piedalīties valsts un pašvaldību institūciju vēlēšanās. Šo grupu var iedalīt vēl sīkāk - aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesībās.

Aktīvās vēlēšanu tiesības, ko valsts piešķir savas valsts pilsoņiem ar likumu, ir tiesības vēlēties. Personas, kuras ir apveltītas ar aktīvajām vēlēšanu tiesībām, sauc par vēlētāju loku jeb vēlētāju korpusu.² Saskaņā ar katras valsts likumdošanu, aktīvās vēlēšanu tiesībās tiek noteikti vēlēšanu tiesību ierobežojumi, tas ir vecums, no kura persona var piedalīties vēlēšanās. Latvijas Republikas Satversmē ir noteikts, ka persona var vēlēties no astoņpadsmit gadu vecuma un šai personai jābūt Latvijas Republikas pilsonim. Kā arī vēlēšanu tiesības nav personām, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās un personām, kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām.

Savukārt pasīvās vēlēšanu tiesības nosaka, ka personai saskaņā ar vēlēšanu likumu noteikumiem un sasniedzot noteiktu vecumu ir tiesības piedalīties kā deputāta amata kandidātam, bet, saņemot noteiktu skaitu vēlētāju balsu, tam ir tiesības būt ievēlētam attiecīgajā amatā. Kas attiecas uz pastāvošajiem ierobežojumiem pasīvās vēlēšanu tiesībās, tad Satversme nosaka, ka Saeimā var ievēlēt katru pilntiesīgu Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu dienā ir sasniedzis divdesmit viena gada vecumu.

¹ Birziņa L. *Padomju vēlēšanu sistēma*. Rīga: Liesma, 1980, 7.lpp.

² Чиркин.В.Е. *Государствование*. Москва: Юристъ, 1999, с.205.

Lai cīnītos pret deputāta neatbilstību savam ieņemtajam amatam vai par ētisku normu neievērošanu, dažas sociālistiskās valstis savā likumdošanā bija noteikušas, ka deputāts var tikt atsaukts pirms sava pilnvaru laika beigām, praktiski šī deputātu atsaukšana netika realizēta, jo vai nu trūka likumu, kas šo atsaukšanas kārtību regulētu, vai arī sarežģītās procedūras dēļ. Demokrātiskajās valstīs deputātu atsaukšanas principu noraida tāpēc, ka:

1. deputāts nevar noskaidrot katra vēlētāja viedokli visos jautājumos, jo deputātu darbība balstās uz ievēlētā deputāta pārstāvošās partijas vēlēšanu programmu. Tieši vēlētāji ir tie, kas izvēlas par ko balsot, nevis otrādi;
2. Saeimas deputāts ir ne tikai konkrētā apgabala vēlētāju pārstāvis, bet arī visas tautas pārstāvis parlamentā. Deputātam ir jārealizē visu vēlētāju intereses kopumā;
3. deputātiem jāļauj rīkoties pastāvīgi, savu nostāju izvēloties personīgi, vadoties no paša priekšstatiem par to, vai attiecīgais lēmums būs lietderīgs, kā arī saskaņā ar partijas politikas virzienu.¹

Satversmes 14. pantā ir noteikts, ka nevar atsaukt atsevišķus Saeimas locekļus. Vienīgais, ko šajā gadījumā var darīt vēlētājs ir nebalsot par sev netīkamo deputāta amata kandidātu nākamajās vēlēšanās.

Ņemot vērā iepriekš rakstīto uz jautājumu, “Kas ir vēlēšanas?” Var atbildēt, ka tās ir tautas suverēnās gribas vispildīgākā un pilnīgākā izpausme. Tieši brīvas, nefalsificētas un demokrātiskas vēlēšanas ļauj izdarīt augstāko varas maiņu valstī, saglabājot demokrātisko valsts iekārtu un valstī pastāvošo mieru, ļaujot visiem balsstiesīgajiem pilsoņiem piedalīties vēlēšanās.

Arī totalitārajos režīmos mēdz teikt, ka pie viņiem ir brīvas un demokrātiskas vēlēšanas. Lai vēlēšanas būtu brīvas un demokrātiskas ir jāievēro šādi kritēriji:

1. piedalīties vēlēšanās un balsot var visi pilntiesīgi valsts pilsoņi, kuri sasnieguši noteiktu vecumu;
2. vēlēšanas notiek periodiski, ik pēc noteikta laika perioda;
3. vēlēšanu biļetens tiek aizpildīts brīvi un slepeni vadoties pēc paša vēlētāja ieskata;
4. visi pilsoņi ir tiesīgi veidot politiskās partijas un kandidēt vēlēšanās;
5. vēlēšanu kampaņas ilgums ir pietiekošs, lai visas politiskās partijas un deputāta amata kandidāti varētu izklāstīt savu vēlēšanu programmu;
6. aizliegta jebkāda balsu uzpirkšana vai vēlētāju iespaidošana;
7. vēlēšanu rezultātu šaubu gadījumā, tos var apstrīdēt tiesā.

¹ Чиркин.В.Е. *Государствоведение*. Москва: Юристъ, 1999, с.240.,241.

Var teikt, ka vēlēšanu galvenā funkcija ir to partiju un personu noteikšana, kuras pārvaldīs valsts politiku, valsts mērogā un vietējā līmenī. Tauta nosaka savus pārstāvjus un piešķir viņiem mandātus, lai īstenotu savas (vēlētāju) suverēnās tiesības. Un šajā gadījumā arī realizējas ANO Ģenerālās asamblejas 1948. gada 10. decembrī pieņemtās Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 21. pantā sacītais, ka katram cilvēkam ir tiesības piedalīties savas valsts pārvaldē tieši vai ar brīvi izvēlētu pārstāvju starpniecību. Tautas gribai ir jābūt valdības varas pamatam: šai gribai ir jābūt izteiktai periodiskās un nefalsificētās vēlēšanās, kam jānotiek uz vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot vai arī citās formās, kas nodrošina vēlētāju brīvas gribas izpaudumu.¹

No iepriekš citētā izriet, ka vēlēšanām ir jābūt vispārīgām, vienlīdzīgām, aizklātām un tiešām. Latvijas vēlēšanu sistēmā ir vēl noteikts, ka Saeimu ievēlē papildus jau minētiem nosacījumiem arī vēl tiešās un proporcionālās vēlēšanās. Šie vēlēšanu principi ir nostiprināti gan dažādos starptautiskajos dokumentos, gan katras valsts likumdošanā. Katram no šiem vēlēšanu tiesību stūrakmeņiem ir savs uzdevums:

1. vienlīdzīgas vēlēšanas garantē, ka katram pilsonim, kurš piedalās vēlēšanās ir tikai viena balss un to viņš var atdot jebkurai sarakstam, kas apmierina vēlētāju intereses un politiskos uzskatus. Tas arī nozīmē, ka netiek ņemts vērā vēlētāja sociāli ekonomiskais, politiskais un personības faktors, visi vēlētāji tiek uzskatīti par vienlīdzīgiem.

Lai ievērotu vēlēšanu tiesību vienlīdzības principu, nepieciešams arī, lai visām balsīm būtu vienāds svars, tas ir, vienāda ietekme uz vēlēšanu rezultātiem. Tādēļ ir paredzēts uz katru deputātu konkrēts vēlētāju skaits. Ņemot vērā šo nosacījumu, attiecīgi tiek formēti vēlēšanu apgabali.

2. Aizklāta balsošana izslēdz un neparedz vēlētāju gribas izpausmes ārēju novērošanu un kontroli. Tās mērķis ir garantēt pilnīgu vēlētāju gribas paušanas brīvību. Kaut arī aizklāta balsošana ir nepieciešama, tomēr tās vēsture ir daudz īsāka nekā valsts institūciju vēlēšanu vēsture.

Aizklāta balsošana tiek nodrošināta ar to, ka vēlētājs aizklāti un pastāvīgi bez citu personu līdzdalības aizpilda vēlēšanu biļetenu. Balsošanā ar biļetenu tiek arī pielietota tāda papildus garantija kā aploksne, kurā vēlētājs ieliek aizpildīto vēlēšanu biļetenu un pēc tam to iespiež vēlēšanu urnā. Gadījumā kad vēlētājs nevēlas balsot, bet viņam ir pienākums to darīt saskaņā ar likumu, viņš var vēlēšanu urnā iemest tukšu aploksni.

Jāmin, ka sociālistiskajās valstīs arī pastāv aizklāta balsošana, lai gan to deklarēja gan konstitūcija, gan vēlēšanu likumi, praksē parasti netika pieļauta: praktiski vēlēšanu kabīnes bija uzstādītas, bet, ja vēlētājs tās izmantoja, tad līdz ar to pievērsa sev drošības dienestu

¹ *Cilvēka tiesības*. Rīga: Zvaigzne, 1992, 7.,8.lpp.

uzmanību. Mūsdienās sociālistiskajās valstīs vēlētājiem ir dota iespēja izvēlēties savu izvēli starp kandidātiem izdarīt vēlēšanu kabīnē, lai aizklāti nobalsotu, tas nepievērš vairs drošības dienestu uzmanību.

3. Par vispārējām vēlēšanām var dēvēt vēlēšanas, kurās piedalās visi valsts pilsoņi ar atšķirīgu reliģiju, rasi, dzimumu un dažādiem politiskiem uzskatiem.¹ Tajās piedalās visi valsts pilsoņi, sasniedzot noteiktu gadu vecumu, pārsvarā valstu šis vecuma sliekšnis ir 18 gadu vecums. Kaut arī tās skaitās vispārējas, tās tomēr ir ierobežotas, jo tajās nevar piedalīties tās valsts pastāvīgie iedzīvotāji, kuri attiecīgā valstī dzīvo ilgāku laiku.

4. Ar tiešām vēlēšanām saprot vēlētāju tiesības vēlēt un tikt ievēlētam nepastarpināti, piemēram, Saeimā un vietējās pašvaldībās. Šis princips darbojas vairumā gadījumu zemāko parlamentu palātu vēlēšanās, dažreiz arī augstāko palātu vēlēšanās, prezidenta vēlēšanās Lietuvā un Krievijā² un praktiski visu vietējo pašpārvalžu institūciju vēlēšanās.

5. Ar proporcionālām vēlēšanām saprot, ka no katra vēlēšanu apgabala parlamentā ievēlēs tādu skaitu deputātu, kas ir proporcionāls vēlēšanu apgabalā dzīvojošo vēlētāju skaitam.

Satversmes Sapulce uzskatīja, ka proporcionālais princips ir ļoti svarīgs un apgalvo, ka „Šis princips nosaka ir uzskatāms par noteikti demokrātisku, par tādu, kas garantē to, ka vēlēšanas tiešām arī turpmāk būs vienlīdzīgas. Lai vēlāk vēlēšanu likums, kurš neietilpst pašā Satversmes likumā, netiktu viegli grozīts, lai netiktu ieviesti jauni svarīgi principi šajā projektā, Satversmes komisija liek priekšā šo pantu ieviest Satversmē.”³

Tātad viens no demokrātijas valsts pamatakmeņiem ir vēlēšanas, kurās katras valsts pilntiesīgi pilsoņi - brīvi un nepiespiesti var paust savu gribu, tādējādi nosakot valsts politisko dzīvi. Viena no pilsoņu gribas izpausmes formām ir piedalīšanās vēlēšanās.

¹ Ipsen J. *Staatsrecht 1*. Deutschland, [b.i.] 2001, S.19.

² *Конституции государств Европы* Том 2. Москва: НОРМА, 2001, с.327.

³ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilums 1920-1922. Tiesu nama aģentūra, 2006, 448.lpp.

2. Vēlēšanu tiesību institūts Latvijā

Nodaļā tiks pētīta un analizēta vēlēšanu tiesību institūta attīstība Latvijā, kā arī tiks skatīti Satversmes sapulces, Latvijas Republikas Augstākās padomes un Saeimas pieņemtie nozīmīgākie grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā.

Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanu tiesību institūta attīstību var iedalīt divos posmos,

pirmais posms sākas no 1918. gada 18. novembra, kad tiek proklamēta Latvijas Republika un tas ilgst līdz 1934. gada 15. maijam, kad Kārļa Ulmaņa apvērsuma rezultātā beidz pastāvēt parlamentāra un demokrātiska valsts iekārta.

Otrs posms sākas 1990. gada 4. maijā ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes pieņemto deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” un ilgst līdz pat mūsdienām.

1918. gada 17. novembrī tika nodibinātā Tautas padome (turpmāk – Padome), kura 1918. gada 18. novembrī proklamēja Latvijas Republiku. Reizē ar Tautas padomes dibināšanu tika pieņemta tās politiskā platforma, kura paredzēja, ka līdz Satversmes sapulces sasaukšanai suverēnā vara Latvijā pieder Padomei. Satversmes sapulce ir sasaukama visdrīzākajā laikā abiem dzimumiem piedaloties uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata un valsts vara veidojama kā apvienota, patstāvīga, neatkarīga un uz demokrātiskiem pamatiem balstīta republika¹. Tieši Padomes nodibināšana ir uzskatāma par sākumpunktu vēlēšanu sistēmas izveidei Latvijā, tā izstrādāja Satversmes Sapulces vēlēšanu kārtību, kā rezultātā ievēlētā Satversmes sapulce izstrādāja Latvijas Republikas „Satversmi”² un „Likumu par Saeimas vēlēšanām”³.

1919.gada 19.augustā Padome pieņēma "Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likumu"⁴, kurš noteica, “Satversmes sapulce ir ievēlama vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās, tajās piedaloties abu dzimumu Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu sarakstu sastādīšanas pirmā dienā sasnieguši 21 gada vecumu un sarakstu sastādīšanas laikā dzīvo Latvijā. Satversmes sapulcē varēja ievēlēt jebkuru Latvijas pilsoni neatkarīgi no viņa dzīves vietas Latvijā.”⁵ Šie vēlēšanu tiesību principi ir palikuši gandrīz

¹ Latvijas Vēsture internetā. <http://www.historia.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

² Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Likumu un valdības rīkojumu krājums*. 1922. 7.augusts, 12. burtnīca.

³ Likums par Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Valdības Vēstnesis*. 1922. 9. jūnijs, Nr.

⁴ Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likums: LR likums. *Valdības Vēstnesis*, 1919. 27. septembris, Nr.48.

⁵ Latvijas Vēsture internetā. <http://www.historia.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

nemainīgi līdz pat šim laikam un bija par pamatu 5. Saeimai izstrādājot un pieņemot pašreizējo Saeimas vēlēšanu likumu.

Jaunā Latvijas Republika ar šo Padomes pieņemto Satversmes sapulces vēlēšanu likumu piepūlējās to valstu pulkam, kurās vēlēšanās ir vispārējas, vienlīdzīgas un tajās var piedalīties abu dzimumu pārstāvji. 1920.gada 17. un 18.aprīlī pirmo reizi neatkarīgās Latvijas Republikas vēsturē notiek Saeimas vēlēšanas, kurās piedalās vairāk nekā 700.000 vēlētāju jeb 84,9% no reģistrētajiem vēlētājiem. Latvijas Satversmes sapulces atklāšanas sēde notiek 1920.gada 1.maijā Rīgā bijušajā Bruņniecības namā, tagadējā Saeimas plenārsēžu ēka.¹

Tātad Padome bija noteikusi, ka Satversmes sapulces vēlēšanām jānotiek pēc iespējas ātrāk un tā kā tajā laikā vēl nebija uzsākts darbs pie Satversmes un tā nebija pieņemta, tad Padome izstrādāja Satversmes sapulces vēlēšanu likumu. Tās iedibinātā vēlēšanu kārtība bija pamatā vēlēšanu tiesību institūtam tā pirmsākumā, Satversmes sapulces vēlēšanu likumā bija nostiprināti vairāki patreiz pastāvoši vēlēšanu principi – tas ir, Satversmes sapulci ievēl vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Kā arī noteica, ka tiesības vēlēties ir abu dzimumu pārstāvjiem, kuri ir sasnieguši 21 gada vecuma, tika noteikts personu loks, kuras nav tiesīgas piedalīties vēlēšanās.

Satversmes sapulces viens no galvenajiem uzdevumiem bija izstrādāt un pieņemt valsts pamatlikumu jeb Satversmi, kā arī izstrādāt un pieņemt Saeimas vēlēšanu likumu. Saeimas vēlēšanu likums tika pieņemts 1922. gada 9. jūnijā. Šajā laikā lielākajā daļā pasaules valstu spēkā bija mažoritārā vēlēšanu sistēma. Satversmes sapulces priekšstāvi uzskatīja, ka tā nav diezgan efektīva un izvēlējās ieviest proporcionālo vēlēšanu sistēmu.

1922. gada 14. jūlijā Satversmes Sapulce pirmo reizi izdara grozījumus likumā "Par Saeimas vēlēšanām", grozījumi precizē deputātu kandidātu sarakstu drukāšanas kārtību, vēlēšanu zīmju aizpildīšanu un balsošanu, kā arī balsu skaitīšanu².

1922. gada 9. jūnijā pieņemtais likums „Par Saeimas vēlēšanām” paredzēja šādus vēlēšanu tiesību ierobežojumus:

1. Vēlēšanu tiesības bauda visi Latvijas pilsoņi, kuri vēlēšanu pirmajā dienā ir vecāki par 21 gadu.
2. Vēlēšanu tiesības nebauda personas, kuras likumā paredzētā kārtībā atzītas par vājprātīgām, tāpat visas citas personas, kuras atrodas aizbildnībā.
3. Vēlēšanu tiesības zaudē:

¹ Latvijas Vēsture internetā. <http://www.historia.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

² Vēstures fakti: vēlēšanas un tautas nobalsošanas 1920. - 1934. gads. <http://web.cvk.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

- 1) tie, kam uz spēkā nākuša tiesas sprieduma pamata atņemtas vai aprobežotas tiesības, ja no soda izciešanas dienas nav pagājuši 10 gadi vai ja viņi savas zaudētās tiesības nav ar apžēlošanu vai amnestiju ieguvuši atpakaļ;
- 2) kas sodīti ar cietumu par noziegumiem, kuri izdarīti mantkārīgos nolūkos, ja no soda izciešanas dienas nav pagājuši 10 gadi;
- 3) kas stāv zem tiesas vai izmeklēšanas par 1. un 2. punktā paredzētiem noziegumiem; šīs personas zaudē tikai balsstiesības, bet var tikt ievēlētas;
- 4) kam ar tiesas spriedumu ir atņemtas vēlēšanu tiesības par vēlēšanu brīvības vai pareizības traucēšanu;
- 5) kas notiesāti vai atrodas zem tiesas vai izmeklēšanas par atraušanos no kara klausības vai dezertēšanu.

Pirmās Saeimas vēlēšanas notika 1922. gada 7. un 8. oktobrī. Tās ir pirmās vēlēšanas Latvijas vēsturē, kurās balsošana notiek, uzrādot pasus, nevis pēc piestiprinājuma iecirknim, kā tas bija agrāk.¹

Pirmā Saeima izdara grozījumus Saeimas vēlēšanu likumā 1925. gada 9. jūnijā.

Otrā Saeima izdarīja otros grozījumus Saeimas vēlēšanu likumā un ieviesa jauninājumu, kurš paredzēja, ka ikvienam saraksta iesniedzējam ir jāiemaksā drošības nauda 1000 latu apmērā. Ja no iesniegtā saraksta kaut vai viens deputāts tika ievēlēts, tad šī nauda tika atgriezta, pretējā gadījumā naudu palika valstij.

Laika periodā no 1922. gada līdz 1934. gadam Latvijā tika ievēlētas četras Saeimas, ceturtnā Saeima nepaguva nostrādāt visu savu pilnvaru laiku, jo K.Ulmaņa apvērsuma rezultātā tā tika atlaista.

Ņemot vērā iepriekš citēto, autors secina, ka visas četras ievēlētās Saeimas bija diezgan sadrumstalotas, jo katrā no četrām Saeimām bija vairāk kā 20 frakciju, kuras bieži savā starpā nespēja vienoties. Tas arī bija par pamatu biežai valdību maiņai. Tieši lielā Saeimas sadrumstalotība bieži padarīja neiespējamu tās normālu funkcionēšanu un lēmumu pieņemšanu, kas bija viens no iemesliem, kādēļ bija iespējams 1934. gada 15. maija apvērsums, tā rezultātā tika likvidēta parlamentārā demokrātija un tās vietā nodibināts autoritatīvs režīms.

Trīsdesmito gadu pieredze parādīja, ka Saeimas vēlēšanu likumā ir diezgan lielas nepilnības, kuras Saeimas sadrumstalotības un iekšējo pretrunu dēļ neizdevās novērst. Kaut

¹ Latvijas demokrātiskās republikas likumdošanas institūtu izveidošanās (1920 - 1922).

<http://lv.wikipedia.org> (aplūkots 2006. 3.aprīlī)

gan lielākā partija Saeimā veidoja valdību, tā tik un tā bija tieši atkarīga no sīko partiju skaita un tas radīja nestabilitāti valdībā. Kaut gan Saeimas vēlēšanu likumā bija noteikusi, ka vēlēšanās var piedalīties arī sievietes, pirmās trijās Saeimās neviena sieviete tā arī netika ievēlēta, pirmā sieviete tik ievēlēta ceturtajā Saeimā.

Tā kā uz Satversmes sapulces vēlēšanu laiku nebija izstrādāta un pieņemta Satversme, tad normas par vispārējiem vēlēšanu principiem un vēlēšanu norisi bija iekļauta likumā „Par Satversmes sapulces vēlēšanām”, kā arī tajā tika iekļautas normas par kandidātu sarakstu iesniegšanas kārtību.

1990. gada 4. maijā Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”¹, deklarācijas pieņemšana ļāva veikt pārejas periodu no totalitārisma uz demokrātiju.

Pārejas perioda laikā Latvijas Republikā spēkā bija Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcijas normas un citi likumdošanas akti, kas uz dotās deklarācijas pieņemšanas brīdī darbojas Latvijas teritorijā, ciktāl tie nebija pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 1., 2., 3. un 6.pantu. Pārejas periods beidzās 1993.gada 6.jūnijā, kad tika ievēlēta 5. Saeima un pilnībā atjaunota Latvijas Republikas Satversmes² darbība.

Piemērojot 5. Saeimas vēlēšanām 1922.gada Likumu par Saeimas vēlēšanām, Augstākās padomes deputātiem nācās apspriest vairākus jautājumus par likuma normām, jo vairākas likumu normas bija jāmaina.

1922. gada Saeimas vēlēšanu likums, deva tiesības izvirzīt deputāta kandidātus personu grupai, ne mazākai kā 100 vēlētājiem. Augstākai Padomei apspriežot grozījumus 1922. gada Saeimas vēlēšanu likumā, likās, ka šo skaitli, pirmkārt, vajadzētu paaugstināt, otrkārt, atļaut izvirzīt deputāta kandidātus nevis vēlētājiem, bet gan tikai partijām un sabiedriski politiskajām organizācijām. Tomēr 1922. gada pieņemtajā likumā „Par 5. Saeimas vēlēšanām” atstāja spēkā līdzšinējo versiju.³ Tomēr šī ideja tika realizēta 1995.gada 25.maijā pieņemtajā jaunajā „Saeimas vēlēšanu likumā”.⁴

Ņemot vērā pirmo četru Saeimu lielo sadrumstalotību un to, ka tā laika vēlēšanu likums bija ļoti liberāls un vairāk vērsts uz mazo partiju labvēlīgu iznākumu nodrošināšanu vēlēšanās un ar visām no tā izrietējušām sekām, tika pieņemts lēmums par vēlēšanu procentu

¹ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā Padomes deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 3.aprīlī)

² Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr.43.

³ Раевский.В. *Избирательные системы мира*. Рига: Латвийский университет, 1992, с.10.

⁴ Saeimas vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 6. jūnijs, Nr.86.

barjeras ieviešanu, to nosakot 4%. Barjera tika noteikta, lai novērstu liela skaita dažādu partiju iekļūšanu parlamentā, kas ievērojami apgrūtinātu tā funkcionēšanu. Vēlēšanu barjeru tika noteikta ņemot vērā Latvijas politisko vēsturi trīsdesmitajos gados. Kā arī tika samazināts vecuma cenzs aktīvām vēlēšanu tiesībām un tika noteikts, ka vēlēšanu tiesības ir Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir vecāki par 18 gadiem. Saeimā var ievēlēt Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu pirmajā dienā ir vecāks par 21 gadu (...)¹.

Dažādās valstīs šī procentu barjera var būt dažāda, ja citās valstīs tās nav, tad Izraēlā tā ir 1%, Dānijā 2%, Zviedrijā 4%, bet Vācijā tā ir 5% liela.²

Likuma Par 5. Saeimas vēlēšanām gala variantā tika iestrādāts būtisks grozījums, proti, 21. pantā tika noteikts:

„Par kandidātu var pieteikt ikvienu Latvijas pilsoni, kaut arī viņš nedzīvo vēlēšanu apgabalā, kurā pieteikts par kandidātu, ja viņš Centrālās vēlēšanu komisijas noteiktajā kārtībā ir parakstījis paziņojumu, ka nav bijis vai šobrīd nav PSRS, LPSR Valsts drošības komitejas, PSRS Aizsardzības ministrijas, Krievijas (PSRS tiesību mantnieces) un citu valstu drošības dienesta vai armijas izlūkdienesta vai pretizlūkošanas štata vai ārštata darbinieks, kā arī šo iestāžu aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs. Šo paziņojumu pievieno kandidātu sarakstam.”³

Šis pants ir par pamatu arī 1995. gadā pieņemtajam Saeimas vēlēšanu likumam, kurā arī ir noteikta lustrācija.

Piektās Saeimas ievēlēšanas juridisko pamatu noteica 1992. gada 20. oktobrī pieņemtais likums “Par 5.Saeimas vēlēšanām”⁴, kas pēc savas būtības un formas bija tas pats 1922.gada „Likums par Saeimas vēlēšanām”, tikai nedaudz grozīts un papildināts.

Tikpat svarīgs notikums kā Saeimas vēlēšanas, bija Latvijas Republikas, 1922. gadā pieņemtās, Satversmes atjaunošana 1993. gadā, kurai ir ievērojama loma vēlēšanu tiesību institūta stiprināšanā.

Saskaņā ar pieņemto likumu Par 5.Saeimas vēlēšanām, vēlēšanas notika 1993. gada 5. un 6. jūnijā. Reizē ar jaunievēlētās Saeimas pirmo sēdi stājās spēkā Latvijas Republikas Satversme pilnā apjomā, jo līdz tam Latvijas Republikas Augstākā padome atjaunoja un tajā pašā brīdī apturēja Satversmes darbību, atstājot spēkā 1., 2., 3. un 6. pantu. Līdz ar to tika

¹ Par 5.Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Ministru Padomes Ziņotājs*, 1992. 3.decembris, Nr.46.

² Раевский.В. *Избирательные системы мира*. Рига: Латвийский университет, 1992, с.20.

³ Turpat.

⁴ Par 5.Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Ministru Padomes Ziņotājs*, 1992. 3.decembris, Nr.46.

atjaunotas, konstitucionālās normas, kuras noteica vēlēšanas sistēmu Latvijas Republikā. Piektā Saeima izstrādāja un pieņēma jaunu Saeimas vēlēšanu likumu, tomēr tajā vēlēšanu kārtības pamatideja bija atstāta tāda pati. Tika grozīta kandidātu sarakstu iesniegšanas kārtība, jauninājumi paredzēja, ka kandidātu sarakstu var iesniegt:

- 1) likumā noteiktajā kārtībā reģistrēta politiskā organizācija (partija);
- 2) divas vai vairākas likumā noteiktajā kārtībā reģistrētas politiskās organizācijas (partijas) kopīgi;
- 3) likumā noteiktajā kārtībā reģistrēta politisko organizāciju (partiju) apvienība.

Tāpat tika paaugstināta vēlēšanu procentu barjera, to noteica 5%¹.

Kas attiecas uz procentu barjerām citviet pasaulē, tad Vācijā 1949. gadā tika noteikti 5% tāpēc, ka 1947. gadā komunisti saņēma četrus ar pusi procentus balsu. Turcijā barjera ir 10%, taču pēdējās parlamenta vēlēšanās neviena no pozīcijas partijām to nepārvarēja. Optimālā barjera nosakāma ar mēģinājumu un kļūdu metodi. Šobrīd noteiktie 5 procenti ir nedaudz par augstu. Interesanti, ka šos 5 procentus 4 procentu vietā rosināja Latvijas ceļš, rēķinot, ka valdošajā koalīcijā būs par vienu koalīcijas partneri mazāk, tādejādi veicinot valdības stabilitāti. Parlamenta vēlēšanām tā ir vajadzīga, lai veicinātu darbotiespējīga vairākuma veidošanos.²

Satversmes tiesa lietā Nr. 2002–08–01, kurā tika apstrīdēta Saeimas vēlēšanu likumā noteiktās 5% vēlēšanas barjeras atbilstība Satversmei, uzskata, ka vēlēšanu barjeras noteikšanu attaisno nepieciešamība izveidot parlamentu, kas būtu spējīgs saskaņoti darboties, pildot tam Satversmē noteiktās funkcijas. Saeimā pārstāvēto politisko partiju skaitam jābūt tādām, lai valstī varētu izveidot strādātspējīgu un stabilu Ministru kabinetu, kurš baudītu Saeimas vairākuma uzticību.

Mažoritārās vēlēšanās ievēlēts parlaments atspoguļo valsts politisko spēku spektru daudz mazākā mērā nekā parlaments, kurš ievēlēts proporcionālās vēlēšanās, – pat tad, ja ir noteikta vēlēšanu barjera. Tāpēc atkāpes no proporcionālās vēlēšanu sistēmas, arī procentuālās vēlēšanu barjeras noteikšana, nav vēlēšanu vienlīdzības principa pārkāpums³.

Sesto Saeimu vēlēja 1995. gada 30. septembrī un 1. oktobrī un arī 6. Saeima turpināja darbu pie vēlēšanu sistēmas pilnveides, ko gribēja pilnveidot divas reizes. Pirmajā reizē partija Latvijas ceļš ierosināja 5 % vēlēšanu barjeras vietā gribēja noteikt 7 % barjeru, ko

¹ Latvijas Republikas 5. Saeimas 1995. 25.maija sēdes stenogramma. <http://www.saeima.lv> (aplūkots 2006. 15.aprīlī)

² Dravnieks A. Vēlēšanu sistēmas trūkumi un reforma. Likums un Tiesības, 2005., Nr.8

³ Satversmes tiesas spriedums lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 38. panta pirmās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 6., 8., 91. un 116. pantam. 2003. 5.marts. www.satv.tiesa.gov.lv ,(aplūkots 2006. 2.aprīlī)

deputātu vairākums neatbalstīja. Šī pati partija arī ierosināja jautājumu par deputātu atsaukšanu, bet šis priekšlikums neguva nekādu atbalstu no deputātiem.¹

Otrā reizē Saeima izdarīja grozījumus Satversmes 11. pantā², ar šiem grozījumiem tika noteikts, ka Saeimu vēl tika vienu dienu, iepriekšējo divu dienu vietā. Kā arī tika mainīts Saeimas pilnvaru laiks, līdzšinējo trīs gadu vietā tika noteikts, ka Saeima tiek ievēlēta uz četrus gadus pilnvaru termiņam.

Septītā Saeima turpināja darbu pie Saeimas vēlēšanu likuma uzlabošanas, tā izslēdza no Saeimas vēlēšanu likuma 11. panta 5. punktu, kurš paredzēja kandidātu sarakstam pievienot valodas prasmi apliecināšu dokumentu – „ja par kandidātu ir pieteikta persona, kura nav beigusi latviešu mācībvalodas skolu vai divplūsmu skolu latviešu plūsmā, — augstākās (trešās) valsts valodas prasmes pakāpes apliecības notariāli apliecināts noraksts.”³ Normas izslēgšana ir pamatojama ar Satversmes 91. pantu, kurš nosaka, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Kā arī tika izslēgts likuma 5. panta septītā daļa, kura noteica, ka Saeimas vēlēšanām nevar pieteikt par kandidātiem un Saeimā nevar ievēlēt personas, kuras: neprot valsts valodu atbilstoši augstākajai (trešajai) valsts valodas prasmes pakāpei. Par pamatu šīs daļas izslēgšanai bija Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums lietā “Ingrīda Podkolzina pret Latviju”⁴. Īss lietas izklāsts. Iesniedzēja I.Podkolzina sūdzējās Eiropas Cilvēktiesību tiesai par to, ka viņa svītrotā no Saeimas vēlēšanu kandidātu saraksta latviešu valodas – valsts valodas – nepietiekamo zināšanu dēļ. Iesniedzēja vēlējās kandidēt no Tautas saskaņas partijas saraksta Saeimas vēlēšanās 1998.gada 3.oktobrī. Par Centrālās vēlēšanas komisijas lēmuma anulēšanu Tautas saskaņas partija, kas darbojās iesniedzējas vārdā un interesēs, iesniedza prasību Rīgas Apgabaltiesā, kurā arī tika norādīts, ka Centrālajai vēlēšanu komisijai bija iesniegta iesniedzējas valsts valodas zināšanu apliecības kopija. No partijas viedokļa Centrālajai vēlēšanu komisijai būtu vajadzējis ņemt vērā šo apliecību, nevis pamatoties tikai uz Valsts valodas centra izdoto apliecinājumu, jo šie dokumenti ir pretrunīgi. Rīgas Apgabaltiesa atstāja spēkā Centrālās vēlēšanu komisijas lēmumu, arī iesniegtā prasība Augstākai tiesai nedeva vēlēto rezultātu un iesniedzēja griezās Eiropas Cilvēktiesību tiesā ar prasību pret Latviju par

¹ Latvijas Republikas 5. Saeimas 1997. 24.aprīļa sēdes stenogramma. <http://www.saeima.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

² Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 17.decembrī, Nr.331/332.

³ Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 30.maijs, Nr.89.

⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums lietā “Ingrīda Podkolzina pret Latviju” 2002. 9.aprīlī. <http://www.mkparstavis.am.gov.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

viņai nodarītā kaitējuma materiālo atlīdzību. Latvijas valdības pārstāvis Eiropas Cilvēktiesību tiesai norādīja, ka kritizētās valodas prasības nebija līdz 1995. gadam, tādējādi 1993. gadā pirmajās parlamenta vēlēšanās pēc valsts neatkarības atgūšanas vairākas personas, kuras ne runāja, ne saprata latviešu valodu, kļuva par deputātiem. Šīs personas nespēja sekot plenārsēžu debatēm un darbam komisijās, tādējādi tika nopietni traucēts Saeimas darbs. Tādējādi, pieņemot jauno vēlēšanu likumu, parlaments nolēma ieviest noteikumu kandidātiem par valsts valodas prasmi, lai šādas praktiskas grūtības nākotnē tiktu novērstas. Līdz ar to strīdīgajam punktam ir likumīgi mērķi, t.i. nepieciešamība vēlētajiem sazināties ar viņu ievēlētajiem pārstāvjiem un deputātiem normāli pildīt vēlētajū uzticētos uzdevumus. Turpmāk Valdība atzīmē, ka prasība prast valsts valodu augstākajā zināšanu līmenī nepārkāpj pašu pasīvās ievēlēšanas tiesību būtību, jo ikviens, kurš vēlas kandidēt vēlēšanās un neprot pietiekamā līmenī latviešu valodu, vienmēr var sasniegt prasīto līmeni un uzlabot savas valodas zināšanas. Šajā nozīmē tā ir samērīga ar sasniedzamo likumīgo mērķi. Diemžēl valdības pārstāvja argumenti nespēja pārliecināt tiesu un tā savā lēmumā apmierināja iesniedzējas I.Podkolzinas prasību pret Latviju.

Tajā pašā laikā Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka Latvijai ir plaša rīcības brīvība, nosakot prasības pasīvo vēlēšanu tiesību īstenošanai. Šādas prasības vērtējamas valsts politiskās attīstības kontekstā, kas nozīmē, ka vienā valstī attaisnojamas prasības var būt nepieņemamas citā.¹

Darba autors piekrīt Juridiskās augskolas lektora Mārtiņa Mita paustajam viedoklim, ka valodas nostiprināšanas pasākumiem jābūt samērīgiem. 90. gadu sākumā, kad latviešu valodas lietošana bija patiesi apdraudēta, pastāvēja spēcīgi argumenti, lai pamatotu administratīvās metodes valsts valodas statusa stiprināšanai, bet, gadiem ritot, šie argumenti sarūk, dodot vietu veicinošiem pasākumiem, kas piedāvā izvēles iespējas nevis piespiež.²

Septītā Saeima grozījumus Saeimas vēlēšanu likumā izdarīja 2002. gadā, pāris mēnešus pirms Saeimas vēlēšanām, tas parādīja to, ka vēlēšanu likumā grozījumi un uzlabojumi tiek veikti īsi pirms vēlēšanām. Jo kā labāk savu pretinieku var neitralizēt, kā atņemot tam iespēju piedalīties vēlēšanās.

Arī astotā Saeima jau ir paspējusi izdarīt grozījumu Saeimas vēlēšanu likumā, nosakot, ka vēlēšanu iecirkņi strādās no pulksteņa 7 rītā līdz 10 vakarā. Ir arī iesniegti vairāki grozījumi, kuri ir nodoti Saeimas komisijām. Piemēram, Saeimas kreisā spārņa deputāti iesniedza grozījumu projektu Satversmes 101. panta grozīšanai, iekļaujot arī nepilsoņiem

¹ Feldhūne G. Ko diktē Podkolziba? 2002. 16.aprīlī. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

² Mits M., Valodas prasība kandidātiem – nesamērīga. 2001. 19.decembrī. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās.¹ Šis priekšlikums netika Saeimā akceptēts. Kā arī izdarīja grozījumus 2006. gada 9. martā, kuri nosaka, ja Eiropas Parlamenta deputāts kandidē uz Saeimu, tad viņam ir jānoliek Eiropas Parlamenta deputāta mandāts.

Liela loma vēlēšanu institūta attīstībā ir Satversmes tiesai, it sevišķi Saeimas vēlēšanu likumā ietvertu normu izvērtēšanai atbilstoši valsts pamatlikumam. Satversmes tiesa savos spriedumos vairākkārt ir norādījusi, ka dažādu ierobežojumu mērķim jābūt samērīgam ar to labumu, ko iegūst sabiedrība šo ierobežojumu pielietošanas sakarā.

Rezumējot nodaļā rakstīto, autors secina, ka

vēlēšanās ir jānotiek konkurences cīņai starp deputāta amata kandidātiem un to sarakstiem, lai potenciālais vēlētājs pēc iespējas labāk iepazītu katras partijas izvirzīto deputātu sarakstu un tā rezultātā izdarītu pareizo izvēli. Vēlēšanām arī jābūt periodiskām un tajās jāpiedalās pietiekoši plašam vēlētāju lokam, jo tikai vēlēšanas atļauj izdarīt valsts varas maiņu, saglabājot valsts politisko iekārtu neskartu. Vēlēšanas ir ne vien pārstāvības iestāžu komplektēšanas veids, tām ir arī svarīgas sabiedriskas funkcijas. Jebkuras valsts vai pašvaldību vēlēšanas ir svarīgs notikums, katra vēlēšanu kampaņa norisinās lielas politiskas aktivitātes apstākļos. Vēlēšanas ir veids kā tautu iesaistīt politiskajos procesos.

Deviņdesmito gadu sākumā Augstākā Padome pieņēmot likumu „Par 5. Saeimas vēlēšanām”, pamatotī ir ieviesusi 4% barjeru, pamatojoties uz trīsdesmito gadu Latvijas pieredzi Saeimas sadrumstalotības jomā.

¹ 8. Saeimas likumprojektu reģistrs. <http://www.saeima.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

3. Vēlēšanu tiesību ierobežojumi

3.1. Dabiskie vēlēšanu tiesību ierobežojumi

Šajā nodaļā darba autors aplūkos Latvijas Republikas „Saeimas vēlēšanas likumā” un Latvijas Republikas Satversmē noteiktos dabiskos vēlēšanu tiesību ierobežojumus – gan pasīvās, gan aktīvās vēlēšanu tiesību ierobežojumus, kā arī vispārējos vēlēšanu tiesību ierobežojumus citviet pasaulē.

Vēlēšanu tiesības ir vispārējas un tajās var piedalīties visi valsts pilsoņi, bet tajā pašā laikā var sacīt, ka tā tas ir tikai formāli, jo faktiski tās tiek ierobežotas ar tā saucamiem dabiskiem vēlēšanu tiesību ierobežojumiem, kuri nosaka to vēlētajū loku, kuriem ir tiesības piedalīties vēlēšanās. Katrā valstī šie ierobežojumi atšķiras.

Laika gaitā ir mainījušies vēlēšanu tiesību ierobežojumi jeb vēlēšanu tiesību cenzi, kuri „ir juridiski formulēti nosacījumi, kuri pieļauj vai ierobežo cilvēku politiskās vai citas tiesības¹”, tie ir kļuvuši pielaidīgāki pret vēlētajū un vairs neparedz tik stingrus vēlēšanu tiesību ierobežojumus kādi tie bija 19. gadsimtā un 20. gadsimta pirmajā pusē.

Laika gaitā lielākā daļa no ierobežojumiem tika atcelta, atstājot tikai pašus svarīgākos un nepieciešamākos, kuri tad arī nosaka vēlētajū loku konkrētā valstī. Šādi vēlēšanu tiesību ierobežojumi pastāv gan Latvijā, gan citās valstīs.

Cenzi, ir noteikti ar likumu un noteiktos apstākļos, tie nosaka, kādiem kritērijiem ir jāatbilst pilsonim, lai tas saņemtu vēlēšanu tiesības un varētu tajās piedalīties gan vēlot, gan arī tiekot ievēlētam. Cenzi pēc noteiktas pakāpes izsaka pamatprincipus vēlēšanu tiesībās, pēc kā arī iedala iespējamos vēlētajūs dažādās pakāpēs un ar to pašu nosakot vēlētajū loku, kuri ir tiesīgi piedalīties vēlēšanās.

Tiešais cenzu uzdevums ir atsijāt no pilsoņu vidus tās personas, kurām dažādu iemeslu dēļ būs liegta iespēja izmantot pasīvās un aktīvās vēlēšanu tiesības.

Daudzi cenzi savā būtībā nav bijuši demokrātiskai valsts iekārtai atbilstoši, tādēļ daļa no ierobežojumiem vairs demokrātiskās valstīs nepastāv vai arī tajos noteiktās prasības ir stipri mīkstinātas.

Cenzus var noteikt ar vēlēšanu vai kādiem citiem likumiem vai arī tie ir paredzēti valsts konstitūcijā. Tieši cenzi ir tie, kas nosaka kuras personas piedalīsies vēlēšanās un kurām piedalīšanās būs liegta. Vispārējo piedalīšanos vēlēšanās ierobežo dažādi vēlēšanu cenzi no kuriem izplatītākie ir vecuma, pilsonības, patstāvīgās dzīvesvietas un veselības stāvokļa (ir jābūt psihiski veselam) cenzi.²

¹ *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998, 42.lpp.

² Tauriņš G. *Politika*. Rīga: [b.i.] 2001, 100.lpp.

Vispārējās vēlēšanu tiesības praktiski vienmēr tiek noteiktas konstitūcijā tikai ar retiem izņēmumiem - likumos vai kodeksos. Šis princips tomēr nenozīmē to, ka visi valsts iedzīvotāji un pat visi pilsoņi ir tiesīgi piedalīties vēlēšanās kandidējot vai balsojot tajās. Personas, kuras ir tiesīgas piedalīties vēlēšanās jeb vēlēšanu loks katrā valstī var atšķirties un tam par iemeslu ir dažāda veida ierobežojumi, kuri paredz, ka balsot nevar, piemēram, sievietes, kāda rase, kurai nav vēlēšanu tiesības, vecums vai arī kādi citi faktori, kas ietekmē personas piedalīšanos vēlēšanās. Vēlēšanu tiesības nav ārvalstniekiem un personām bez pilsonības, garā vājiem, vēlēšanu tiesības tiek apturētas personām, kuras atrodas apcietinājumā pēc tiesas lēmuma (daudzu valstu likumi nosaka, ka šīs tiesības netiek atņemtas, bet gan uz laiku apturētas). Lielbritānijā tomēr vēlēšanu tiesības tiek apturētas, ja persona ir notiesāta uz laiku vairāk kā viens gads. Vairākumā valstu izmeklēšanā esošās un apsūdzētās personas tomēr ir tiesīgas balsot.¹

Ņemot vērā iepriekš citēto autors secina, ka tiesības vēlēties un tikt ievēlētam ir garantētas gan daudzu valstu konstitūcijās un valstu likumos, gan arī dažādos starptautiskos dokumentos, kurus ir ratificējusi attiecīgās valsts valdība, piemēram, Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. panta a un b punktā ir teikts: „Katra persona ir tiesīga piedalīties valsts lietu kārtošā gan tieši, gan arī ar brīvi izraudzītu pārstāvju starpniecību. Balsot un tikt ievēlētam īstās periodiskās vēlēšanās, kas notiek uz vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot, un kas nodrošina vēlēšanu brīvas gribas izpaudumu.”²

Vēlēšanu tiesībām liela loma ir demokrātiskā sabiedrībā, jo tieši ar vēlēšanu palīdzību tauta var likumīgi nomainīt likumdevēju un no tā izslēgt sev nevēlamās partijas un deputātu amata kandidātus. Tomēr vēlēšanu tiesības nevar tikt uzskatītas par absolūtām un neierobežojamām, katra valsts ir tiesīga savos likumos noteikt, to personu loku, kuras var vai nevar tikt ievēlētas un kuras nevar balsot vēlēšanās, šajā gadījumā valstīm ir diezgan liela izvēlē brīvība vēlēšanu tiesību īstenošanā.

Latvijā vēlēšanu tiesību ierobežojumi ir noteikti Saeimas vēlēšanu likuma 2., 4. un 5. pantā un Satversmes 8., 9. pantā. Tomēr valsts nedrīkst ieviest tādas vēlēšanu tiesību ierobežojumus, kuri traucē personai baudīt vēlēšanu tiesības to pašā būtībā.

Ierobežojumi var tikt noteikti tikai ar:

1. likumu;
2. tiem jākalpo leģitīma mērķa sasniegšanai;

¹ Чиркин.В.Е. *Государствоведение*. Москва: Юристъ, 1999, с.206.

² Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. <http://www.humanrights.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

3. jābūt samērīgiem ar to, ko tauta no šādiem vēlēšanu tiesību ierobežojumiem var iegūt.

Tas pats attiecas arī uz vispārējiem kritērijiem, kurus katra valsts savos likumos izvirza deputātu amata kandidātiem.

Kā visvecāko cenzu var minēt mantas cenzu, kurš paredzēja „atbrīvot” no piedalīšanās vēlēšanās visas personas, kurām nepieder nekustamais īpašums, kā arī naudas līdzekļi, lai tās varētu nomaksāt noteiktu daudzumu nodokļu. Tika uzskatīts, ja persona nemaksā nodokļus un tai nav sava īpašuma, tad tai nevar būt arī nekādas saistības ar valsts pārvaldi. Kaut arī ar dažādu laika gaitā notikušo revolūciju palīdzību šis cenzs ir pārskatīts un tajā pašā laikā daudzviet atcelts, tas vienalga daudzviet pēc revolūcijām, atjaunojoties vecām varām, tika atjaunots. Tā Amerikas Savienotajās Valstīs vēl 1965. gadā bija spēkā likuma norma, kas paredzēja, ka vēlētajam ir jāmaksā vēlētajū nodoklis.¹ Tikai pagājušajā gadsimtā šo cenzu praktiski visur atcēla un vēlēšanu tiesības sāka uzskatīt par vispārējām.

Divdesmitā gadsimta pirmajā pusē daudzās valstīs tika atcelts dzimuma cenzs, kurš neparedzēja vēlēšanu tiesības sievietēm, jo tika uzskatīts, ka sievietēm vieta ir pie plīts un tām ir jāaudzina bērni, nevis jānodarbojas ar politiku, šī nodarbe ir jāatstāj vīriešu ziņā. Dažādu politisko notikumu sakarā un sieviešu vidū augošo neapmierinātību rezultātā, ka sievietes tiek atbīdītas no politiski ekonomiskās dzīves norises, tika atcelts ierobežojums sievietēm piedalīties vēlēšanās. Joprojām dažās musulmaņu zemēs šis cenzs ir spēkā un sievietēm nav tiesības vēlēties. Piemēram, Lielbritānija atļāva sievietēm piedalīties vēlēšanās 1919. gadā, bet tikai no 30 gadu vecuma, tad 1928. gadā šo vecumu samazināja uz 21.² Pati pirmā valsts, kas atcēla dzimuma cenzu bija Jaunzēlande tālajā 1893. gadā, bet pašas pēdējās valstis Eiropā, kuras atcēla vēlēšanu ierobežojumus sievietēm bija Portugāle – 1975 un Spānija – 1977. gadā.³ Latvijā sievietes var piedalīties vēlēšanās no 1918. gada, ko paredzēja Tautas Padomes uzsaukums 1918. gada 17. novembrī, kurā bija teikts, ka Satversmes Sapulce sasaukama visdrīzākajā laikā abiem dzimumiem piedaloties uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata.⁴ Tikai ar to brīdi, kad tika atcelts ierobežojums sievietēm piedalīties vēlēšanās, var sākt uzskatīt, ka vēlēšanas ir vispārējas.

Sastopami arī, lai gan ļoti reti, reliģiozie cenzi. Lai tiktu ievēlēts Irānas parlamentā ir nepieciešama aktīva islamticība.

¹ Жакке Ж.-П. *Конституционное право и политические институты*. Москва: Юристъ, 2002, с.67.

² Жакке Ж.-П. *Конституционное право и политические институты*. Москва: Юристъ, 2002, с.67.

³ Раевский.В. *Избирательные системы мира*. Рига: Латвийский университет, 1992, с.5.

⁴ Latvijas vēsture internetā. <http://www.historia.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

Daudzviet vēlēšanās nevar piedalīties militārā dienestā esošās personas, tās nevar ne vēlēties, ne arī tikt ievēlētas. Vairākas Dienvidamerikas valstis liedz balsstiesības armijai, policijai, cietuma uzraugiem. Tas tiek pamatots ar to, ka armijai nav vietas politikā. Pārsvarā šādu ierobežojumu pielieto valstis, kurās armija sniedz palīdzību valsts apvērsuma organizatoriem.¹ Latvijā, Saeimas vēlēšanās par deputāta amata kandidātu var tik pieteikts profesionālā dienestā esošs karavīrs, bet tam pēc kandidātu saraksta reģistrēšanas Centrālā vēlēšanu komisijā viena mēneša laikā, no saraksta reģistrēšanas dienas, ir jāatstāj militārais dienests, pretējā gadījumā persona tiek svītrotā no deputātu kandidātu saraksta.

Vairākās valstīs vēlēšanu norisē nepiedalās baznīcas pārstāvji, jo tiek uzskatīts, ka kalpošana Dievam nav savienojama ar laicīgo varu.

Tomēr tas nebūt nenozīmē, ka baznīca nepiedalās vēlēšanu norisē. Ar savu ideoloģisko darbību, tā var iespaidot vēlētajū, it sevišķi sievietes, jo tās ir reliģiozākas, baznīca dažreiz var izmainīt vēlētajū uzskatus par partijām un līdz ar to arī uzskatus par to, ko vajag ievēlēt attiecīgā amatā.²

Vispārējās vēlēšanu tiesības nosaka, ka vēlēšanās kā deputāta amata kandidāts var piedalīties visi pilsoņi, neatkarīgi no dzimuma, rases un nacionālās piederības, neatkarīgi no savas reliģiskās pārliecības un politiskās pārliecības. Tomēr jēdziens „pilsoņi” nav identisks jēdzienam „elektorāts” jeb vēlētajū logs. Pastāv cenzu ierobežojumi, kuri neatļauj daļai pilsoņu piedalīties vēlēšanās³.

No Latvijas Republikas Satversmes 8. panta izriet vispārīgs nosacījums, ka tiesības vēlēties ir pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu.

Tomēr Satversme paredz arī konkrētu nosacījumu, ka vēlēšanās nevar piedalīties un nevar tikt ievēlēti Saeimā jebkurš Latvijas Republikas pilsonis, vēlēties un tikt ievēlēti var būt tikai pilntiesīgs pilsonis. Valsts pamatlikums nenosaka, kas ir pilntiesīgs pilsonis, tas ir noteikts Saeimas vēlēšanu likuma⁴ 1.pantā, no panta izriet trīs nosacījumi, kuriem ir jāpiepildās, lai persona varētu piedalīties vēlēšanās:

1. tiesības vēlēties ir Latvijas pilsoņiem,
2. kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu,
3. ja vien uz viņiem neattiecas kāds no šā likuma 2.pantā minētajiem ierobežojumiem.

¹ Конституционное право зарубежных стран. Москва: НОРМА, 2000, с.195.

² Конституционное право зарубежных стран. Москва: НОРМА, 2000, с.195.

³ Раевский.В. Избирательные системы мира. Рига: Латвийский университет, 1992, с.6.

⁴ Saeimas vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 6. jūnijs, Nr.86.

Pirmais ierobežojums jeb pilsonības cenzs paredz, ka vēlēšanu tiesības ir tikai Latvijas Republikas pilsoņiem. Tas arī ir loģiski, ka vēlēšanās var piedalīties tikai dotās valsts pilsoņi, jo tikai pilsoņu loks ir tiesīgs noteikt valsts iekārtu un piedalīties vēlēšanās.

Tomēr ir dažas valstis, kurās balsot ir atļauts arī personām, kuras nav to valstu pilsoņi, tā Kanādā un Austrālijā ir tiesīgas vēlēt personas, kuras nav šo valstu pilsoņi, bet ir pastāvīgie iedzīvotāji. Savukārt Lielbritānijā var balsot tur dzīvojošie īri, kuri nav šīs valsts pilsoņi.¹

Ne jau visi pastāvīgie valsts iedzīvotāji ir tiesīgi šajās valstīs piedalīties vēlēšanās, tiem ir jāatbilst zināmiem kritērijiem, jānodzīvo dotajā valstī zināms laika periods un tikai pēc šī laika termiņa notecējuma, pastāvīgie iedzīvotāji iegūst vēlēšanu tiesības. Šis laika sprīdis katrā no valstīm ir atšķirīgs.

Sakarā ar iepriekšminēto vēlēšanu tiesību ierobežojumu pastāvīgajiem valsts iedzīvotājiem piedalīties vēlēšanās, Latvijai tiek pārņemts, ka tā nevēlas atļaut piedalīties vēlēšanās šeit dzīvojošiem pastāvīgajiem iedzīvotājiem jeb Latvijas nepilsoņiem. Nepilsoņiem varētu ļaut piedalīties, teiksim, pašvaldību vēlēšanās, jo praktiski lielākā daļa no viņiem Latvijā ir dzimuši un nodzīvojuši ilgu vai ļoti ilgu laiku, daudzi ir iemācījušies valsts valodu un integrējušies sabiedrībā.

Pašvaldību vēlēšanās var piedalīties visi Latvijā dzīvojošie Eiropas Savienības pilsoņi, kuri pastāvīgi dzīvo Latvijā. No šā aspekta raugoties nepilsoņi ir nostādīti neveiklā stāvoklī, nodzīvojuši ilgus gadus Latvijā un nav tiesības vēlēt zemākās kārtas pārstāvniecības institūcijas, bet persona, kas ir kādas Eiropas Savienības dalībvalsts pilsonis ir tiesīgs piedalīties vēlēšanās. Kā reizumis jāšaubās vai Eiropas Savienības dalībvalsts pilsonis, nodzīvojot Latvijā zināmu laiku, sapratīs vietējo situāciju.

No otras puses skatoties, ja atļaus nepilsoņiem piedalīties Saeimas vai pašvaldību vēlēšanās, lielākai daļai nepilsoņu zudīs interese integrēties sabiedrībā un mācīties valsts valodu. Tā rezultātā izveidosies vēl lielāka nošķirtība no latviešiem, kura jau tā ir samērā liela. Kā arī valsts ir nākusi pretī nepilsoņiem un atcēlusi stingros naturalizācijas noteikumus un atvieglējusi šo procesu cik tas bijis iespējams. Pilsonības iegūšana ir pašu nepilsoņu ziņā, ja viņi nevēlas pilsonību iegūt, tad viennozīmīgi ar varu nevar uzspiest un valstij nav pienākums piešķirt vēlēšanu tiesības šeit dzīvojušiem pastāvīgajiem iedzīvotājiem.

Saeimas vēlēšanu likuma 2. pants konkretizē likuma pirmā pantā ietvertās tiesību normas un nosaka to, kuriem pilsoņiem nav atļauts vēlēt Saeimas vēlēšanās. Pants paredz divu veidu ierobežojumus Latvijas Republikas pilsoņiem, attiecībā uz aktīvajām vēlēšanu tiesībām:

1. personām, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās.
2. personām, kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām.

¹ Раевский.В. *Избирательные системы мира*. Рига: Латвийский университет, 1992, с.6.,7.

Līdz 2003. gada 5. martam Saeimas vēlēšanu likuma 2. pantā bija noteikts, ka tiesības vēlēties nav aizdomās turētajām, apsūdzētajām vai tiesājamajām personām, ja pret tām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums. Šāds ierobežojums arī pastāvēja Satversmes Sapulces vēlēšanu likumā, kas paredzēja, ka personas, kuras ir tiesājamās, zaudē vēlēšanu tiesības tikai tad, ja viņas ir arestētas. Ja persona netika arestēta, tad persona varēja izmantot vēlēšanu tiesības. Saskaņā ar Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2002-18-01¹, tiesa to atzina par neatbilstošu Satversmes 6. un 8. pantam un par spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas.

Sodu personai var noteikt tiesa. Šajā gadījumā to nosaka likumīgā spēkā stājies tiesas spriedums, ar kuru persona ir notiesāta. Pēc autora domām šis vēlēšanu tiesību ierobežojums ir pamatots, jo personai izdarot noziedzīgu nodarījumu bija jāreķinās ar iespējamām sekām, tas ir, nonākt ieslodzījumu vietā un līdz ar to zaudēt kādas tiesības, kuras tai ir noteiktas ar valstī spēkā esošiem likumiem.

Satversmes 9. pantā noteiktās pasīvēs vēlēšanu tiesības ir izmantojamas, tikai deputāta amata kandidātiem, kuri uz Saeimas vēlēšanu brīdi ir pilntiesīgi Latvijas pilsoņi un kuri vēlēšanu pirmā dienā ir vecāki par divdesmit vienu gadu.

Tātad arī šajā gadījumā Satversmē ir noteikti divi vispār atzīti vēlēšanu tiesību ierobežojumi – noteikta vecuma pakāpe (vecuma cenzs) un pilntiesīgs pilsonis.

Pēc autora domām šajā Satversmes 9. pantā ir viena neprecizitāte, jo pants nosaka, ka Saeimā var ievēlēt katru pilntiesīgu Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu pirmā dienā ir vecāks par divdesmit vienu gadu. Šajā Satversmes pantā ir lieks vārds pirmā dienā, jo saskaņā ar Saeimas 1997.gada 4.decembra izdarītajiem grozījumiem Satversmē², Saeimas vēlēšanas vairs nenotiek divas dienas, bet gan tikai vienu dienu, tas ir oktobra mēneša pirmajā sestdienā. Un pamatojoties uz to vārds „pirmā” ir lieks un svītrojams no Satversmes 9. panta.

Laika gaitā ir mainīties arī vecuma cenzs pasīvajās un aktīvajās vēlēšanu tiesībās. Ilgu laika periodu vecuma cenzs bija samērā augsts, 21-25 gadi. Šis cenzs atturēja no piedalīšanās vēlēšanās daudzus miljonus abu dzimumu pilsoņu. Šo cenzu pamatoja ar to, ka persona sasniedzot noteiktu vecuma pakāpi, ir spējīga apzināties savas rīcības sekas, šajā gadījumā vēlēties. Nosakot tik augstus vecuma cenzus, tika no politiskās dzīves izslēgti daudzi miljoni jauniešu un meiteņu, kas ir viena no aktīvākām sabiedrības daļām.³

¹ Satversmes tiesas spriedums lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 38. panta pirmās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 6., 8., 91. un 116. pantam. 2002. 23.septembris. www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2006. 2.aprīlī)

² Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 17.decembrī, Nr.331/332.

³ *Конституционное право зарубежных стран*. Москва: НОРМА, 2000, с.193.,194.

Šis ir strīdīgs jautājums, jo ne vienmēr persona sasniedzot noteikto gada vecumu būs nobriedusi un spējīga uzņemties par sevi atbildību, dažam briedums un atbildības sajūta iestājas daudz vēlāk nekā paredz šis cenzs.

Pārsvārā valstu vecuma cenzs ir noteikts, arī Latvijā, 18 gadu vecums, bet ir dažas valstis kā Kuba, Brazīlija, Nikaragva, kuras ir apsteigušas pārējo pasauli un šo vecumu noteikušas 16 gadi. Daudzās valstīs vēlēt var tikai no 19 – 21 gada vecuma sasniegšanas.¹

Savā laikā Satversmes Sapulce apspriežot Satversmes projektu ierosināja, ka vēlēšanu tiesības personai varētu būt jau no 20. gadu vecuma. Sociāldemokrāts K. Dzelzītis norādīja, ka ir valstis – Igaunija, Šveice un arī Vācija, kurās persona var piedalīties vēlēšanās jau no 20 gadu vecuma, bet dažās Amerikas Savienoto Valstu pavalstīs persona var vēlēt jau no 17 gadu vecuma.² Tomēr pēc ilgām debatēm Satversmes Sapulcē vienojās, ka Saeimas vēlēšanu likumā paliek 21 gadu vecums, no kura pilsonis ir tiesīgs piedalīties vēlēšanās kā vēlētājs.

Pasīvās vēlēšanu tiesībās vecuma cenzi ir augstāki. Turcijas konstitūcija paredz, ka katrs turks, kurš ir sasniedzis 30 gadu vecumu var tikt ievēlēts par deputātu³. Prezidenta amata kandidātam Latvijā ir jābūt vismaz 40 gadu vecam. Vecuma cenza noteikšana prezidenta amata kandidātam ir nepieciešama, lai lemtu jautājumu par to, kam uzticēt valsts vadību, lai īstenotu tādu vadību, nepieciešama noteikta cilvēka brieduma pakāpe, noteikts daudzums informācijas uzkrājums par apkārtējo pasauli un noteikta spēja saprast šīs problēmas. To visu iegūst ar laiku, kaut gan šis laiks dažiem cilvēkiem var būt atšķirīgs – vieniem briedums iestājas ātrāk, citiem vēlāk. Savukārt likums orientējas nevis uz atsevišķiem gadījumiem, bet gan uz kopējām tendencēm.

1996. gada 18. jūnijā 6. Saeima vēlēja Valsts prezidentu, starp citiem amata kandidātiem tika izvirzīta arī Alfrēda Rubika kandidatūra. Pats par sevi tas nebūtu nekas ārkārtējs, ja vien A. Rubiks 1995. gadā nebūtu notiesāts un sodīts ar brīvības atņemšanu par darbībām, kas vērstas uz valsts varas gāšanu. Egils Levits min sekojošu piemēru: „1996. gada vasarā sakarā ar Valsts prezidenta vēlēšanām, Saeimā izcēlās debātes par jautājumu, vai par prezidenta kandidātu var uzskatīt personu, kas ir notiesāta un izcieš sodu. Vairums atzina, ka tas ir iespējams, jo bija izlasījuši tikai Satversmes 37. pantu, kas skan šādi: „Par valsts prezidentu nevar ievēlēt personu, kura nav pilnus četrdesmit gadus veca.” Ja mēs raudzītos tikai uz šo pantu, tad par Valsts prezidenta kandidātu varētu reģistrēt arī 41 gadu vecu psihiski slimu un tādēļ savā rīcībā ierobežotu Indijas pilsoni, kurš izcieš sodu cietumā. Lai izietu no šīs situācijas, tika likts priekšā pat papildināt Satversmi vai pieņemt speciālu likumu, kur tas būtu

¹ Turpat.

² Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilcums 1920-1922. Tiesu nama aģentūra, 2006

³ *Институты конституционного права иностранных государств.* Москва: [b.i.] 2002, с.14.

ierakstīts! Taču Romāns Apsītis debatēs pareizi norādīja, ka minētais 37. pants jāsaprot tikai kā papildinājums Satversmes 9. pantam, kurš nosaka, ka "Saeimā var ievēlēt katru pilntiesīgu Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu pirmā dienā ir vecāks par divdesmit vienu gadu."¹

Lai amatā tiktu ievēlēts Latvijas Prezidents, Satversme paredz, ka Valsts prezidenta kandidātam ir:

1. jābūt pilntiesīgam Latvijas pilsonim;
2. jābūt sasniegušam četrdesmit gadu vecumu;
3. nevar būt pilsonis ar dubultpilsonību.

Jāatzīmē, ka nav šķēršļa, lai Saeima ievēlētu cietumā esošu personu par prezidentu. Šai personai ir atņemtas tikai aktīvās vēlēšanu tiesības, bet ne pasīvās, tas ir, viņš nevar vēlēties, bet ievēlēt viņu var. Gadījumā, ja Saeima ievēlētu par prezidentu cietumā esošu personu, tad tai drīzāk vajadzētu atkāpties, jo no cietuma šo personu neatbrīvos tikai tādēļ, ka tā tikusi ievēlēta par valsts prezidentu. Kā arī autors secina, ka viena Satversmes vai Saeimas vēlēšanu likuma panta atrauta interpretācija no cita panta bieži var būt par ieganstu tam, ka tiesību normas tiek nepareizi izprastas, kā rezultātā rodas precedenti, kas var novest pie tā, ka kādā amatā var tikt ievēlēti pilsoņi, kuri dažādu iemeslu dēļ nevar amatu ieņemt.

Pasīvās vēlēšanu tiesības var būt ierobežotas ar tādu ierobežojumu kā dažu kategoriju personām aizliegums balotēties konkrētajā amatā un amata nesavienojamība.

Aizliegums personai balotēties konkrētajā deputāta amatā ir saistīts ar to, ka tā nav tiesīga kandidēt uz jaunu amatu, kamēr nav atstājusi iepriekš ieņemamo amatu. Saeimas vēlēšanu likuma 6. pants paredz to personu loku, kurām balotējoties uz Saeimas deputāta amatu, pēc deputātu kandidātu saraksta reģistrēšanas ir jāatstāj ieņemamais amats vai dienests un viena mēneša laikā jāiesniedz šo faktu apstiprinoši dokumenti Centrālajai vēlēšanu komisijai. Ja persona to neizdara, tad Centrālā vēlēšanu komisija ir tiesīga šo personu svītrot no saraksta.

Amata nesavienojamība neizslēdz iespēju personai balotēties vēlēšanās, bet, ja realizējas Saeimas vēlēšanu likuma 6. panta trešajā daļā noteiktie nosacījumi uz pilsētas domes, rajona padomes, novada domes vai pagasta padomes, tad persona automātiski tiek atbrīvota no iepriekš ieņemtā amata.

Demokrātiskās valstīs nepastāv vecuma ierobežojums, līdz kuram var tikt ievēlēts par likumdošanas institūcijās deputātu, Valsts prezidentu, vai pašvaldības iestādē. 8. Saeimas

¹ Levits E. Starp tiesību normu un tiesisko realitāti. Grām.: *Vispārīgās tiesību teorijas un valsts zinātnes atziņas*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997., 6.lpp.

vēlēšanās visvecākais ievēlētais deputāts bija Paulis Kalniņš, viņš tika ievēlēts būdams 74. gadus vecs.¹

Bieži valsts prezidenta vai premjerministra amatā ir ievēlēti cilvēki, kuru gadu skaits sniedzas septītajā vai pat astotajā gadu desmitā, piemēram, ASV prezidents R. Reigans prezidenta amatā tika ievēlēts savas dzīves septītajā gadu desmitā.

Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta pirmā daļa paredz, ka vēlēšanām nevar pieteikt par kandidātiem un Saeimā nevar ievēlēt personas, kuras atzītas par rīcības nespējīgām. Rīcībspēju var atņemt tikai ar tiesas spriedumu un tikai pamatojoties uz likuma pamata. Neviena valsts nenodrošina rīcības nespējīgām personām vēlēšanu tiesības un tas arī ir saprātīgi darīts, jo šīs personas nespēj apzināties savas darbības iespējamās sekas.

Saskaņā ar 2006. gada 9. marta grozījumiem Saeimas vēlēšanu likuma 5. pantā tika labots 3. un 4. punkts un izteikti šādās redakcijās:

Saeimas vēlēšanām nevar pieteikt par kandidātiem un Saeimā nevar ievēlēt personas, kuras,

3) ir sodītas par tīšu noziedzīgu nodarījumu, izņemot personas, kuras ir rehabilitētas vai kurām sodāmība dzēsta vai noņemta;

4) Krimināllikumā paredzētā nodarījuma izdarīšanas laikā atradušās nepieskaitāmības stāvoklī, ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī vai arī pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas saslimušas ar psihiskiem traucējumiem, kas tām atņēmuši iespēju saprast savu rīcību vai to vadīt, un kurām sakarā ar to piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis vai arī lieta izbeigta bez šāda piespiedu līdzekļa piemērošanas.

Kā arī pants tika papildināts ar 8 punktu šādā redakcijā:

8) ir sodītas ar aizliegumu kandidēt Saeimas, Eiropas Parlamenta, pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanās, izņemot personas, kuras ir rehabilitētas vai kurām sodāmība dzēsta vai noņemta.²

Vēlētāju kopumu valstī vai arī konkrētā teritoriālajā vienībā iedala sekojošās daļās:

1. juridiskais vēlētāju kopums, kas ir iekļauts vēlētāju sarakstos – vēlētāji;
2. faktiskais vēlētāju kopums, kas reāli nobalso;
3. potenciālais vēlētāju kopums, tas ir, visi vēlētāji, gan reģistrētie, gan arī neregistrētie.

Nodzīvošanas cenzs nosaka, ka personai ir vēlēšanu tiesības tikai pēc tam, kad viņa noteiktu laiku nodzīvojusi valstī vai dotajā apgabalā. Piemēram, Francijā, lai piedalītos vēlēšanās ir seši mēneši jānodzīvo attiecīgajā apgabalā, bet Jaunzēlandē tie ir trīs mēneši. Cenzs ir nepieciešams, lai vēlētājs iepazītos ar sava apgabala problēmām. Cenzs ir vairāk

¹ Statistika par 8. Saeimas deputātiem. <http://www.cv.k.lv> (aplūkots 2006. 3.aprīlī)

² Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 23.martā, Nr.48.

vērsts pret tām personām, kuras bieži maina savas dzīves vietas vai arī tām nav konkrētas dzīves vietas.

Ar nodzīvošanas cenzu nevar jaukt pilsonības cenzu, atbilstoši kuram pie vēlēšanām tiek pielaistas tikai personas, kuras dotās valsts pilsonībā pastāv ne mazāk par noteiktu laiku. Austrālijā deputāta kandidātam valstī ir jānodzīvo ne mazāk kā 3 gadi, lai tas varētu kandidēt vēlēšanās. Saskaņā ar ASV konstitūciju par Kongresa pārstāvi var tikt ievēlēta persona, kurai ASV pilsonība ir jau 7 gadus, bet par Senāta locekli persona ar pilsonības stāžu ne mazāku par 9 gadiem. Argentīnā naturalizējušies pilsoņi var vēlēties tikai pēc 3 gadiem, kopš pilsonības saņemšanas, Tunisija pēc 5 gadiem.¹ Savukārt Vācijā deputāta kandidātam ne mazāk kā gads ir jābūt Vācijas pilsonim.²

Apskatītie cenzi mazākā vai lielākā mērā ierobežo kā aktīvās, tā pasīvās vēlēšanu tiesības. Uz pasīvām vēlēšanu tiesībām vienlaikus attiecas arī tāds specifisks ierobežojums kā nesavienojamība. Tas nosaka, ka nevar tikt ievēlētas personas, kuras jau ieņem kādu noteiktu amatu (ja tā nodomājusi arī turpmāk to ieņemt), ja tai ir kāds vēlēts mandāts (ja persona domā to arī turpmāk saglabāt), iekams tā nav atstājusi iepriekš ieņemto amatu. Pārsvarā valstu tas attiecas uz militārajā dienestā esošajām personām.

Tiesību ierobežošanu var definēt kā pasākumu, kas uz noteiktu vai nenoteiktu termiņu fiziskai personai neļauj izmantot noteiktas tiesības - ieņemt noteiktus amatus, iesaistīties noteiktās darbībās, respektīvi, vēlēties un tikt ievēlētam.

Arī vecumu robeža, no kuras var tikt ievēlētas ir atšķirīga, ja Turcijas konstitūcija paredz, ka par deputātu var tikt ievēlēta persona no 30 gadu vecuma, tad Latvijas Satversmē šis vecums ir 21 gads.

¹ Раевский.В. *Избирательные системы мира*. Рига: Латвийский университет, 1992, с.11.

² Pieroth B. und Schlink B. *Grundrechte Staatsrecht 2*. Heidelberg: [b.g.] S.265.

3.2. Pagaidu vēlēšanu tiesību ierobežojumi

Dažās postsociālās valstīs ir noteikti ierobežojumi, kas izriet no personas iepriekšējās profesionālās nodarbošanās: netiek pielaistas vēlēt bijušie Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) darbinieki (piemēram, Latvijā 1995. gada Saeimas vēlēšanu likumā ir noteikts, ka netiek pielaistas pie dalības vēlēšanās ne tikai tādas personas, kuras ir strādājušas VDK, bet arī tās personas, kuras ir sadarbojušas ar valsts drošības komiteju).¹

Darba autors šajā nodaļā apskatīs pagaidu vēlēšanu tiesību ierobežojumus, kuri ir noteikti Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta sestā un septītā punktā. Kā arī tiks apskatīti un analizēti pieņemtie Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu.

Demokrātiskā valstī ir atzīts tā sauktais paš aizsargājošās demokrātijas princips. Tas nozīmē, ka samērīguma proporcionalitātes vai, citiem vārdiem, proporcionalitātes principa ietvaros demokrātiskā valsts iekārta ir jāaizsargā no personām, kuras apdraud vai kuras ētiski nav tiesīgas kļūt par demokrātiskas valsts pārstāvjiem valsts pārvaldes līmenī. Attiecīgi noteikumi piemēroti konkrētiem vēsturiskiem, politiskiem apstākļiem pastāv, piemēram, Francijā, Itālijā, Vācijā, Spānijā, Grieķijā, šo noteikumu jēga ir novērst ne vien aktuālus draudus valsts drošībai, bet arī nodrošināt, ka pilsoņi nebūtu spiesti kā valsts varas reprezentants akceptēt personas, kuras ar savu darbību ir pierādījušas, ka tās nav bijušas lojālas demokrātiskai valsts iekārtai.²

1990. gada 3. maijā darbu uzsāka jaunievēlētā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā padome, kura nākamajā dienā pieņēma deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”.³ Kaut gan 1991. gada janvārī bija mēģinājums veikt valsts apvērsumu un Latvijas Republikas Augstākā Padome (turpmāk – Augstākā Padome), bija aicinājusi tautu celt Rīgas ielās barikādes un 3. martā notika Vislatvijas aptauja „Vai jūs esat par brīvu un demokrātisku Latvijas Republiku”, kuras rezultāti pārliecinoši parādīja, ka tauta vēlas demokrātisku valsts iekārtu. Kamēr likumīgi ievēlētā Augstākā Padome stiprināja valsts izvēlēto demokrātisko iekārtu, tikmēr Latvijas komunistiskā partija (turpmāk – Partija) joprojām iestājas par PSRS prezidenta pārvaldes ieviešanu un aicināja tautu nostāties pret

¹ Чиркин.В.Е. *Государствоведение*. Москва: Юристъ, 1999, с.206.

² Satversmes tiesas spriedums lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam”. 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

³ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā Padomes deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

likumīgā ceļā ievēlēto valdību. Lai Partija varētu „veiksmīgāk” šo uzdevumu izpildīt, tā sadarbojās ar Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālo fronti, Darba kolektīvu apvienoto padomi, Kara un darba veterānu organizāciju, Vislatvijas Sabiedrības glābšanas komiteju vai ar tās reģionālajām komitejām. Kā rezultātā pretvalstiskā darbība varēja noritēt nevainojami, jo komunistiskajai partijai bija pietiekoši liels atbalstītāju loks šajās padomēs un komitejās. 1991. gada 19. augustā Maskavā tika izdarīts valsts apvērsums un izveidota Ārkārtējā stāvokļa komiteja, kura izsludināja ārkārtas stāvokli valstī. Šajā pašā laikā Latvijas Komunistiskā partija ar sajūsmu uzņēma šādas komitejas izveidošana un solīja tai palīdzību, lai ieviestu valstī kārtību. Kā rezultātā Augstākā Padome pieņēma Latvijas Republikas konstitucionālo likumu "Par Latvijas Republikas valstisko statusu"¹, kurš noteica, ka 4. maija deklarācijā minētais pārejas posms ir beidzies un ir atjaunota Latvijas Republika. Līdz 5.Saeimas sasaukšanai augstāko valsts varu Latvijas Republikā pilnībā realizē Latvijas Republikas Augstākā padome.

Tā paša gada 23. augustā tika pieņemts lēmums „Par Latvijas komunistiskās partijas antikonstitucionālo darbību”², kurā tā tika atzīta par antikonstitucionālu, konstatējot gan to, ka Latvijas Komunistiskā partija ir atbildīga par tās vadībā realizēto genocīdu pret Latvijas tautu, gan to, ka, sadarbojoties ar dažādiem militāriem grupējumiem. Dienu vēlāk 24. augustā Augstākā padome pieņēma lēmumu “Par dažu sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbības apturēšanu”³, ar kuru apturēja Latvijas Komunistiskās partijas, Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālās frontes, Darba kolektīvu apvienotās padomes, Kara un darba veterānu organizācijas un Latvijas LKJS darbību. 1991. gada 10. septembrī Augstākā padome pieņēma lēmumu “Par dažu sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbības izbeigšanu”⁴, kurā konstatēja, ka “Latvijas Komunistiskā partija, Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālā fronte, Darba kolektīvu apvienotā padome, Kara un darba veterānu republikāniskā padome jau 1990. gada maijā izveidoja PSRS un Latvijas PSR Konstitūcijas un pilsoņu tiesību aizstāvēšanas komiteju, kura 1990. gada 25. novembrī tika pārdēvēta par Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju. Šī komiteja pretēji Latvijas PSR Konstitūcijas 2. pantam, kas nosaka, ka visa vara republikā pieder tautai un neviens paralēli padomēm vai tās apejot nav tiesīgs realizēt valsts varas pilnvaras, jau novembrī uzņēmas valsts varas

¹ Par Latvijas Republikas valstisko statusu: LR likums, <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

² Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par Latvijas komunistiskās partijas antikonstitucionālo darbību”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

³ Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par dažu sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbības apturēšanu”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

⁴ Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par dažu sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbības izbeigšanu”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

funkcijas, paziņojot, ka tā nosūtīs delegāciju Savienības līguma parakstīšanai. 1991. gada 15. janvārī Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteja paziņoja par visas varas pāriešanu tās rokās un Augstākās padomes un valdības atstādināšanu. 1991. gada augustā Latvijas Komunistiskās partijas CK, Latvijas ĻKJS CK, Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālā fronte, Darba kolektīvu apvienotā padome, Kara un darba veterānu republikāniskā padome atbalstīja valsts apvērsumu. Turklāt Partijas CK birojs kopā ar LKP Rīgas pilsētas komitejas biroju pieņēma lēmumu, ar kuru ne vien apliecināja atbalstu PSRS Ārkārtējā stāvokļa valsts komitejai, bet arī izveidoja operatīvo grupu, lai sniegtu palīdzību šai komitejai.” Atbilstoši konstatētajam Augstākā Padome nolēma “izbeigt Latvijas Komunistiskās partijas, Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības, Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālās frontes, Darba kolektīvu apvienotās padomes, Kara un darba veterānu organizācijas, kā arī šo organizāciju koalīcijas – Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejas – darbību kā antikonstitucionālu un pārņemt šo organizāciju mantu valsts īpašumā bez atlīdzības”. 1991. gada 24. augustā Augstākā Padome pieņēma lēmumu “Par PSRS valsts drošības iestāžu darbības izbeigšanu Latvijas Republikā”¹, ar kuru atzina PSRS valsts drošības iestāžu un to struktūrvienību, arī Latvijas PSR Valsts drošības komitejas, darbību Latvijas Republikas teritorijā par noziedzīgu un tādu, kas vērsta pret Latvijas tautas interesēm, un likvidēja Latvijas PSR Valsts drošības komiteju. 1992. gada 30. jūnijā Augstākā Padome grozīja 1990. gada 28. maija likumu “Par Latvijas Republikas tautas deputāta statusu” un paredzēja iespēju, ka Augstākā Padome ir tiesīga lemt par deputāta mandāta anulēšanu, ja deputāts darbojies pret demokrātiski atjaunoto Latvijas Republikas valstisko iekārtu, kā arī darbojies pretēji Latvijas Republikas Satversmei un citiem tās likumiem, Augstākās Padomes lēmumiem, kuri nodrošina Latvijas kā neatkarīgas demokrātiskas valsts pastāvēšanu, un ja tas konstatēts ar Augstākās Padomes komisijas slēdzienu un apstiprināts Augstākās Padomes plenārsēdē. 15 Latvijas Republikas tautas deputātiem par darbību pret Latviju kā neatkarīgu demokrātisku valsti tika anulēts deputāta mandāts. 1994. gada 19. maijā Latvijas Republikas Saeima pieņēma likumu “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”², kurš stājās spēkā

¹ Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par dažu sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbības izbeigšanu”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2. aprīlī.)

² Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 2. jūnijs, Nr.65.

1994. gada 3. jūnijā un kurā tika noteikts arī sadarbības fakta konstatēšanas noilguma termiņš – 10 gadi no šā likuma spēkā stāšanās dienas¹.

Augstākai Padomei pieņemot jaunā redakcijā 1922. gada likumu „Par Saeimas vēlēšanām” tajā tika iestrādāta norma, kas paredzēja, ka izvirzot personas kandidatūru uz Saeimas vēlēšanām, tai ir jāapliecina, ka nav bijusi kādā no aizliegtajām organizācijām vai arī ar tām sadarbojusies. Tādējādi tika uzsvērts, ka Latvijas Republika ir tā pati, kuru 1918. gada 18. novembrī proklamēja Tautas Padome un juridiski tā ir pastāvējusi arī visu padomju okupācijas periodu un šie vēlēšanu tiesību ierobežojumi augstāk minētajām personu grupām, kuras ir sadarbojušās ar padomju varu vai darbojušies tās interesēs, pretojušās neatkarības atjaunošanai, ir uzskatāma kā vēšanās pret demokrātiski ievēlētu valsts varu un tādēļ šīm personām ir liedzama iespēja tikt ievēlētām Saeimā.

Kas attiecas uz vēlēšanu tiesību ierobežojumiem, tad citi Latvijas Republikas likumi (Krimināllikums) neparedz personām, kuras pēc 1991. gada 13. janvāra darbojās aizliegtajās organizācijās, krimināltiesisko atbildību. Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektā un sestā daļā noteiktie vēlēšanu tiesību ierobežojumi, personām, kas darbojās aizliegtajās organizācijās un aktīvi cīnījās pret atjaunoto valstiskumu un demokrātisko iekārtu, ir vienīgie uz kā pamata tām ir liegtas kādas tiesības. Šādi ierobežojumi nav uzskatāmi par nesamērīgiem.

Tāpat kā pirms katrām Saeimas vēlēšanām tiek grozīta kāda norma Saeimas vēlēšanu likumā, tā arī pirms katrām vēlēšanām tiek cilāti dokumentu maiši, kurās ir bēdīgi slavenie dokumenti ar VDK aģentu kartotēku un par personām, kuras ir sadarbojušās ar valsts drošības komiteju. Tā arī īsti nevienam no politiķiem nav skaidrs, ko ar šiem dokumentiem darīt, ja viens atbalsta dokumentu maišu publiskošanu, tad otrs tik pat dedzīgi apgalvo, ka tā nevarot darīt, jo tas būšot cilvēktiesību pārkāpums.

2004. gadā beidzās pirmais Saeimas noteiktais 10. gadu termiņš, kas regulē sadarbības fakta konstatēšanu ar VDK, bija iecerēts, ka pēc šī laika notecējuma sadarbības faktu ar VDK nevarēs konstatēt un iespējamai personas sadarbībai ar VDK nebūs vairs nekādu juridisku sekas. Bet Saeima lēma citādi, tā 2004. gada 27. maijā izdarīja grozījumus likumā „Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” un pagarināja fakta konstatēšanas termiņu uz otriem 10. gadiem, par

¹ Satversmes tiesas spriedums lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam”. 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

ko izpelnījās asu kritiku no Latvijas cilvēktiesību aizstāvjiem un Saeimas kreisā spārna pārstāvjiem.

Šie likuma grozījumi liedz daļai Latvijas pilsoņu kandidēšanu uz Saeimu, jo pastāv ierobežojumi, kas saistīti ar ilustrāciju jeb ierobežojumi iepriekšējā režīma atbalstītājiem. Savukārt šie ierobežojumi neattiecas uz aktīvajām vēlēšanu tiesībām.

Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektais punkts nosaka, ka Saeimas vēlēšanām nevar pieteikt par kandidātiem un Saeimā nevar tikt ievēlēt personas, kuras ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki.

Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektā punktā ietvertu ierobežojumu mērķis bija aizsargāt Latvijas Republikas teritoriālo vienotību, nacionālo drošību un jauno nodibināto demokrātisko valsts iekārtu. Latvija savu valstiskumu bija atjaunojusi tikai dažus gadus pirms jaunā Saeimas vēlēšanu likuma pieņemšanas, tā kā valstij nebija senu demokrātisko tradīciju un brīvu vēlēšanu pieredze un valstī vēl jo projām atradās okupācijas karaspēks, kā arī valstī nebija nostiprinātas valsts drošības un pārvaldes struktūras, tika pieņemts lēmums, kas liedz pasīvās vēlēšanu tiesības personām, kuras ir atbalstījušas iepriekšējo režīmu vai arī vērsušās pret jauno demokrātisko valsts iekārtu.

Diemžēl tas, kas derēja par pamatojumu šiem pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem 90.tajos gados ir diezgan apšaubāmi pēc piecpadsmit gadiem kopš Latvijas valstiskuma atjaunošanas. Pamatojot pašreizējā situācijā šo ierobežojumu leģitīmos mērķus, nepietiek tikai ar šo mērķu nosaukšanu, nepaskaidrojot to, kā mūsdienu situācijā, kad valsts ir iestājusies Eiropas Savienībā un NATO, šīs personas, kurām ir liegta ievēlēšanas Saeimā un to ar kādiem līdzekļiem šīs personas varētu apdraudēt Latvijas Republikas teritoriālo vienotību, nacionālo drošību un jauno nodibināto demokrātisko valsts iekārtu, kā arī sabiedrības publiskās intereses.

Ja tiek norādīts uz valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu, tad autors secina, ka mūsu valsts demokrātiskā iekārta nav nemaz attīstījusies, kopš laikiem, kad tika atjaunota neatkarība, vēl jo vairāk atsaucoties uz šo mērķi, ar kuru tiek pamatota ierobežojumu pamatotība, apzināti tiek parādīts, tas, ka Latvija ir tālu no demokrātiskas valsts.

Diskutabls ir jautājums par "nacionālo drošību", jo ārēji neviens Latvijas drošību neapdraud, tā vairāk tiek apdraudēta tādā gadījumā, ja kādām personu grupām, uz kurām attiecas šie vēlēšanu tiesību ierobežojumi, ir liegta iespēja kandidēt Saeimā, bet personām, kuras atklāti aicina vērsties pret Latvijas valsti, būdamas Saeimas pārstāvji, ir atļauts šajās vēlēšanās piedalīties. Šajā gadījumā lietderīgāk būtu šos ierobežojumus noteikt, piemēram, ka

šīm personām ir liegta pielaide valsts noslēpumiem un jautājumiem, kuri ir saistīti ar valsts drošību.

Ka apgalvo Juridiskās augskolas lektors Mārtiņš Mits, tad „Ar katru gadu mazinās šo ierobežojumu pamatotība, un pieņemams spēkā arguments, ka tie kalpo tikai politiskās varas tīkotāju loka nepaplašināšanas interesēs.”¹

Apskatot Latvijas tuvāko kaimiņvalstu pieredzi šajā aspektā, Lietuva, kopš 2001.gada publicē sadarbību ar VDK neatzinušos aģentu vārdus, obligāti atklātībā nododot prezidenta, valdības un Seima locekļu, pašvaldību, prokuroru, tiesnešu un šo amatu kandidātu sadarbības atzinumus. Specdienestu kadru virsniekiem liegti amati Seimā, valdībā, civildienestā, advokatūrā, bankās, sakaru sistēmā, stratēģiskos saimnieciskos objektos.

Savukārt Igaunijā deviņdesmito gadu sākumā tika noteikts, ka līdz 2000.gada 31.decembrim Valsts prezidenta, parlamenta, pašvaldību deputātu kandidātiem, valdības locekļu kandidātiem, Valsts tiesas locekļu kandidātiem un uz dažādiem augstiem valsts amatiem pretendējošiem cilvēkiem rakstiski jāzvēr, ka viņi nav sadarbojušies vai strādājuši Igauniju okupējušo valstu specdienestos. Ja tiesa zvērestu atzīst par nepatiesu, kandidātu svītros no saraksta, mandātu atzīst par nederīgu, viņš netiek apstiprināts amatā vai tiek atcelts no amata. Kad apritēja termiņš, Igaunija zvēresta prasību pagarināja. Turklāt kopš 1997.gada Igaunijā publicēja VDK līdzstrādnieku vārdus, kuri noteiktā laikā paši nepieteicās.²

Būtu lietderīgi ņemt piemēru no kaimiņu valstīm un publicēt to personu vārdus, kuri sadarbojušies ar VDK un paši nav šo faktu atzinuši. No šī redzesloka skatoties, tas varētu kalpot par „čekas maisu un kulīšu” intrigas izbeigšanu un vēlēšanu tiesību ierobežojumu atcelšanu personām, kuras pašas būtu atzinušas savu saistību ar VDK. Vēlētāju pašu rokās būtu tas vai viņi balsotu par šīm personām, vai gluži vienkārši par tām neatdotu savu balsi. Eiropas Cilvēktiesību tiesā pašlaik nav tiesas prāvu, kurā būtu lemts par Latvijas Republikai naidīgu specdienestu bijušo darbinieku tiesībām kandidēt Saeimas vēlēšanās.

Kā vienu no pamatojumiem šiem ierobežojumiem var minēt arī to, ka līdz neatkarības atjaunošanai lielākā daļa drošības dienestu pārstāvji tieši vai pastarpināti bija veikuši dažādus represīvus pārkāpumus Latvijas teritorijā. Lai varētu teikt, ka jaunus politiskos apstākļos ir izmainījusies ne tikai valsts vara ārēji, bet arī iekšēji pašā būtībā tā ir pavisam cita, tad pēc rūpīgas politisko un vēsturisko VDK nodarījumu izvērtēšanas un ņemot vērā to, kādu kaitējumu tā ir nodarījusi Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem, tika nolemts, ka labākais, ko valsts var darīt savu iedzīvotāju labā ir ne tikai saukt pie atbildības VDK darboņus par pastrādātajiem noziegumiem, bet arī liegt tiem kandidēt Saeimas vēlēšanās. Šāds

¹ Mits M., Par vēlēšanu tiesību ierobežojumu pamatotību. *Jurista Vārds*. 2002. 24.septembris, Nr.19 (252)

² Jemberga S., Politiskus gaida izšķiršanās par ierobežojumiem bijušajiem čekistiem, *Diena*, 2003. 19. maijs.

ierobežojums ir noteikts bijušo un esošo drošības dienestu darbiniekiem, lai ne tikai stiprinātu valsts drošību, bet arī celtu sabiedrības uzticību jaunajai demokrātiski ievēlētai tautas pārstāvju institūcijai.

Satversmes tiesa lietā Nr. 2000-03-01 “Par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam” taisītajā spriedumā apgalvo, ka “pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumu mērķis ir aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu, nacionālo drošību un Latvijas teritoriālo vienotību”¹.

No ierobežojumu ieviešanas dienas ir pagājis ilgs laiks, Latvija ir kļuvusi par pilntiesīgu Eiropas Savienības un NATO locekli, iestājusies dažādās starptautiskajās organizācijās un ir apšaubāms viedoklis, ka pārdesmit bijušo VDK darbinieki var būt drauds nacionālai drošībai vai demokrātijai vai varētu nostāties pret demokrātiski ievēlēto Saeimu. Ja šāds drauds patiesi pastāvētu, tad Latvija nebūtu uzņemta ne Eiropas Savienībā, ne arī NATO.

Satversmes tiesas lietā Nr. 2000-03-01, tiesneši Aivars Endziņš, Juris Jelāgins un Anita Ušacka spriedumam klāt pievienoja pielikumu, kurā izklāsta savas atsevišķas domas par šiem ierobežojumiem un norāda uz to, ka „tomēr nedz tiesas sēdē, nedz spriedumā nav konstatēts, kādā veidā apstrīdētajās normās minētās personas, ja tiktu ievēlētas Saeimā (...), varētu apdraudēt demokrātiju valstī, kā arī netika pierādīts, ka šīm personām ir jebkāda iespēja apdraudēt demokrātiju šobrīd – desmit gadus pēc tam, kad pieņemta deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” un deviņus gadus pēc valsts atjaunošanas *de facto*”².

Autors nevar nepiekrīst šim paustajam viedoklim, jo atsevišķu VDK darbinieku rīcība nevar graut ne valsts teritoriālo vienotību un demokrātisko valsts iekārtu, ne arī kādā citā veidā graut nacionālo drošību. Ja šie ierobežojumi neaizliedza vēlēšanās kandidēt visiem

¹ Satversmes tiesas spriedums lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam”. 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

² Satversmes tiesas tiesnešu Aivara Endziņa, Jura Jelāgina un Anitas Ušackas atsevišķās domas lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam”. 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

augsta ranga bijušajiem Latvijas Komunistiskās partijas biedriem, tad šādi ierobežojumi būtu atceļami vispār. Tajā pat laikā lietderīgi būtu šos ierobežojumus atstāt atsevišķos likumos, piemēram, likumā “Par valsts noslēpumu”.

Līdzīgu viedokli arī pauž Satversmes tiesa, citējot Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas rezolūciju Nr.1096 (1996) “Par pasākumiem bijušo komunistisko totalitāro sistēmu mantojuma likvidēšanā”: apkopota postsociālistisko valstu pieredze, kas gūta vecā režīma seku pārvarēšanā un pārejā uz demokrātisku valsti. Rezolūcijā atzīmēts, ka dažas valstis attiecībā uz personām, kuras bijušā komunistiskā totalitārā režīma laikā ieņēma augstus amatus un atbalstīja šo režīmu, veikušas tādas administratīvus pasākumus kā ilustrācija (iepriekšējā režīma atbalstīšana) vai likumu dekomunizācija. Tas darīts, lai nepieļautu minēto personu iekļūšanu „varas gaitēnos”, jo nav ticības, ka tās darbosies saskaņā ar demokrātijas principiem, jo agrāk nav tā rīkojušās vai nav izteikušas vēlmi tā rīkoties. Turklāt uzsvērts, ka šādi ierobežojumi atbilst demokrātiskas valsts principiem, ja vien tiek ievēroti zināmi nosacījumi.”¹

No citētā izriet, ka šādi ierobežojumi atbilst demokrātiskas valsts principiem, ja vien tiek ievēroti zināmi nosacījumi. Kā nosacījumus var minēt:

1. persona ir vai ir bijušās PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki;
2. persona apzināti ir sadarbojies ar valsts drošības dienestu un tas ir konstatēts ar tiesas spriedumu;
3. personas tiešā darbība VDK, nevis tai pakļautā institūcijā, piemēram, robežsardzē.

Atceļot ierobežojumu VDK darbiniekiem kandidēt Saeimas vēlēšanās, ir daudzas citas darbības jomas, kurās iespējams noteikt kādus ierobežojumus šīm personām.

Juridiskās augstskolas lektors Mārtiņš Mits min šādus iespējamus ierobežojumus, piemēram, vēlētajiem var darīt zināmus personu vārdus, kas bijuši VDK darbinieki – tas droši vien mazinātu šo personu popularitāti. Šīm personām var liegt pieeju valsts noslēpumiem, tādejādi ierobežojot iespēju darboties Saeimas komisijās, kuru darbs saistīts ar valsts drošības jautājumiem. Bez tam jāņem vērā vēlēšanu sistēma Latvijā, kas pakļauj tautas priekšstāvjus zināmai partijas disciplīnai un neļauj nodarboties ar sabotāžu. Galu galā nedrīkst aizmirst, ka runa ir par vēlēšanu tiesībām, kur vēlētājs ir galvenais noteicējs par to, kādas pagātnes

¹ Satversmes tiesas spriedums lietā par 2004. gada 27. maija likuma „Grozījumi likumā „Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 101. pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Pirmā protokola 3. pantam. 2005. 22. marts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2. aprīlī.)

cilvēkus viņš grib izvēlēties par savu interešu pārstāvjiem. Jau ievēlētie tautas priekšstāvi nedrīkst izlemt vēlētajā vietā gadījumos, kad potenciālos draudus valsts interesēm ir iespējams novērst, nekaitējot vēlētajā izvēles brīvībai.¹

Konstatējot sadarbības faktu ar VDK, tiesai šis fakts ir jākonstatē vienvēidīgi un nav pieļaujams, ka katra tiesa šo faktu konstatē savādāk, vēršoties pret kādu atsevišķu personu. Problēma pastāv arī tajā, ka ir iespējams samērā plaši interpretēt šīs normas, iekļaujot ne tikai tajās tiešās Valsts drošības komitejas struktūras, bet arī tai pakļautās iestādes kaut vai PSRS robežsardzi. Praktiski konstatējot sadarbības faktu ar VDK, tiesas ir nespējīgas pierādīt personu sadarbību ar šo dienestu, jo uzaicinātie liecinieki bieži negrib vai nevar atcerēties šo personu darbību VDK struktūrās.

Kā savā spriedumā Nr. K29-1281-05 par sadarbības fakta konstatāciju ar VDK, norāda Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa, tad VDK bija tādi gadījumi, kad tika falsificēti dokumenti, jo vajadzēja pildīt aģentu vervēšanas plānu.²

Šīs tiesas spriedumā norādītais fakts apstiprina to, ka ne vienmēr persona zināja vai varēja zināt, ka tās vārds ir iekļauts šajā kartotēkā.

Tā pati tiesa citā spriedumā Nr. 7/307/K29-1306/05 par sadarbības fakta konstatāciju ar VDK, konstatē, ka VDK nodarbojās ar informācijas vākšanu par iedzīvotājiem pēc viņu dzīves vietām, tādēļ bija nepieciešams kontaktēties ar namu pārvalžu darbiniekiem un citiem tehniskajiem darbiniekiem. Nolūkā vākt informāciju, VDK darbinieks reizēm apmeklēja namu pārvaldi, jautājis datus par kādu no namu pārvaldes teritorijā dzīvojošiem iedzīvotājiem, reizēm arī tika zvanīts pa telefonu. Šī VDK persona netika stādījusies priekšā kā VDK darbinieks, bet gan kā milicijas darbinieks. Šādos gadījumos par aģentiem personas tika noformētas formāli, un persona par to varēja arī nezināt.³

Tas tik pierāda augšminēto faktu, ka praktiski nav iespējams, pierādījumu trūkumu dēļ, apgalvot, ka persona ir apzināti sadarbojusies ar VDK un tai sniegusi kādu informāciju vēl jo vairāk paši bijušie VDK darbinieki neatceras, šīs personas un to, ka būtu ar tām pazīstami.

¹ Mits M., Demokrātijas deficīta paraugstunda. 2003. 10.decembrī. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

² Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums Nr. K29-1281-05, 2005. 14.decembrī. <http://www.lursoft.lv>, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

³ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums Nr. 7/307/K29-1306/05, 2005. 16.decembrī. <http://www.lursoft.lv>, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

Kā lietā Nr. K11-0078-06 taisītajā spriedumā norāda Cēsu rajona tiesa, tad personas dati šajās kartiņās varēja nonākt arī bez personas piekrišanas: “Pirms demobilizācijas no armijas brīdināts, ka obligāti jāstājas VDK uzskaitē. Strādājot jau milicijā, kad ar Cēsu milicijas nodaļas dežuranta starpniecību aicināts uz Cēsu rajona VDK nodaļu. Tur arī ieradies, bet ar kuru darbinieku runājis, neatceroties. Darbinieks pārmetis, kāpēc nestāties uzskaitē pēc demobilizēšanās. Vēl runājuši par uzvārdu, it kā darbinieks smējies par to, noteicis, ka tagad būšot "Lapsa". Neesot parakstījis dokumentus par sadarbošanos ar VDK, neesot sniedzis ziņojumus vai informācijas VDK darbiniekiem, to arī neviens neprasījis. Pārgājis darba speckomendatūrā, tikai tāpēc, ka bijusi lielāka alga arī cits amats.”¹

2000. gadā no kandidātu saraksta tika svītrots Jānis Ādamsons. Tiesa atzina, ka viņš ir bijis PSRS Valsts drošības komitejas Robežsardzības karaspēka štata darbinieks un tātad viņa deputāta mandāts anulējams. Taču Saeimas lēmums viņa mandātu neanulēt, kā arī Augstākās tiesas senatora protests par nākamo tiesas lēmumu, ar kuru tika apstiprināta J.Ādamsona kunga svītrošana no deputātu kandidātu saraksta 8.Saeimas vēlēšanās, liek domāt, ka likums pietiekami precīzi nedefinē to personu loku, uz kuriem attiecas aizliegums kandidēt vēlēšanās. Visbeidzot, ļaujot J.Ādamsona kungam pildīt deputāta pienākumus, Saeima deva iespēju pārliecināties, ka bijušā VDK darbinieka aktivitātes parlamentā nenes ne lielākus, ne mazākus draudus Latvijas neatkarībai kā citu deputātu darbība.²

Šajā gadījumā Jānis Ādamsons bija deputāts jau no sestās Saeimas laikiem un nekādas darbības pret Latvijas valsti nebija veicis, tieši otrādi viņš pat bija Iekšlietu ministrs.

Šajā lietā pirmās un otrās instances tiesa atzina, ka J.Ādamsons ir tieši sadarbojies ar VDK, bet Augstākās tiesas senators ar savu protestu un Saeima to neatzina. Līdz ar to jāsecina, ka Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektais punkts nedefinē pietiekoši precīzi to personu loku, kurām ir liegta iespēja kandidēt uz Saeimas deputāta amatu.

Kā norāda Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra vadītājs I.Zālīte, tad Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā ir tikai uzskaites kartītes, uz kurām neesot paša aģenta paraksta, aģentu reģistrācijas žurnāli, nedaudzas operatīvās lietas, kurās atrodami aģentu ziņojumi, bet nav attiecīgā aģenta paraksta, paši par sevi neesot pietiekams pierādījums, lai noteiktu aģenta sadarbības raksturu un to, vai sadarbība bijusi apzināta un slepena. Tāpēc prokuratūra, veicot pārbaudi, pieprasa no

¹ Cēsu rajona tiesas spriedums Nr. K11-0078-06, 2006. 28.februāris. <http://www.lursoft.lv>, (aplūkots 2006. 12.aprīlī.)

² Mits M., No vēlēšanu ierobežojumiem būs jāatsakās. 2002. 17.septembris. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

Totalitārisma seku dokumentēšanas centra visu tā rīcībā esošo informāciju par bijušajiem VDK darbiniekiem un savāc pietiekami vispusīgu informāciju no tiem resursiem, kuri Latvijā pieejami¹.

Tas arī bieži kalpo par iemeslu, kāpēc tiesas formāli konstatējot personas sadarbību ar VDK vai citiem likumā minētajiem drošības dienestiem, ņem vērā to, ka ir tikai kartītes un atzīst, ka persona nav sadarbojusies ar šiem dienestiem. Tiesas pārsvarā neiedziļinās tajā faktā, kāda ir bijusi personas sadarbības pakāpe vai šī persona vispār ir zinājusi, ka ir ierakstīta šajās kartītēs, vai arī persona ir aktīvi vai pasīvi darbojusies šajos drošības dienestos.

Jāņem vērā ir personas sadarbības pakāpe, respektīvi, to vai persona ir bijusi VDK darbinieks vai ziņotājs jeb aktīvā un pasīvā darbība drošības komitejas labā. VDK darbinieks var tikai veikt aktīvu darbību drošības dienestā un tieši darboties padomju sistēmas labā. Jo tieši VDK darbinieki ir tie, kas vervēja ziņotājus un vāca materiālus, lai kādu varētu apcietināt vai veikt kādas citas represijas pret personu, kura nav patīkama padomju režīmam. Nav pareizs apgalvojums, ka VDK darbinieki tikai izpildīja pavēles un nav pret nevienu vērsušies.

Personas sadarbības pakāpes svarīgumu norāda arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā „Ždanoka pret Latviju”: „Ka konvencijas institūcijām ir bijis mazāk gadījumu ar pārkāpumiem, kas saistīti ar indivīda tiesībām kandidēt vēlēšanās, t.i., tā saukto 1.protokola 3.pantā noteikto tiesību „pasīvo” aspektu. Šajā sakarā tiesa uzsvērusi, ka līguma dalībvalstīm ir ievērojama brīvība izdot konstitucionālus noteikumus attiecībā uz parlamenta locekļiem, ieskaitot kritēriju noteikšanu kandidēšanai vēlēšanās. Lai gan tām ir kopīga sākotnēja vajadzība nodrošināt abus divus – ievēlēto pārstāvju neatkarību un vēlētajū izvēles brīvību, šie kritēriji atšķiras saskaņā ar vēsturiskajiem un politiskajiem faktoriem, kas ir specifiski katrā valstī. Dažādu Eiropas Padomes dalībvalstu konstitūcijās un vēlēšanu likumdošanā piedāvāto situāciju dažādība parāda pieeju daudzējādību šai jomai. Tādēļ, lai nodrošinātu 3.panta piemērošanu, jebkurai vēlēšanu likumdošanai jābūt izvērtētai atbilstoši iesaistītās valsts politiskajai attīstībai (skatīt Mathieu un Clerfayt pret Beļģiju, citēts iepriekš, pp. 23-24, § 54, un Podkolzina pret Latviju, turpat).²”

¹ Satversmes tiesas spriedums lietā par 2004. gada 27. maija likuma „Grozījumi likumā „Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 101. pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Pirmā protokola 3. pantam. 2005. 22.marts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju. 2006. 16.marts. <http://cmiskp.echr.coe.int>, (aplūkots 2006. 30. martā)

Kas attiecas uz personām, kuras ir pasīvi darbojušās valsts drošības komitejas labā jeb ziņotājiem, tad var teikt, ka šo personu darbība pārsvarā izpaudās tādā apstākļī, ka tās ziņoja par saviem kaimiņiem vai radniekiem, kuri kaut kādā veidā bija nonākuši VDK redzeslokā, piemēram, ar svecīšu aizdedzināšanu 18. novembrī pie valsts pirmā prezidenta kapa vai ar citādas savas nepatikas izrādīšanu pret pastāvošo varu.

Likumdevējam ir jāpārskata ierobežojumi Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektā punktā un jākonkretizē to personu loks, kuru darbība valsts drošības dienestā ir uzskatāma par kaitniecisku Latvijai un kura nav uzskatāma. Viennozīmīgi tas vai persona ir bijis VDK štata darbinieks ir jāizskata individuāli, bet tas, ka persona ir strādājusi kādā VDK pakļautā institūcijā nevar būt par pamatu, lai viņu svītrotu no kandidātu saraksta. Ja šā likuma 5.panta piektā punktā iekļautos ierobežojumus attiecina uz visām VDK pakļautajām struktūrām, tostarp arī uz robežsardzi, tad šiem ierobežojumiem nav īsti leģitīma mērķa, jo bijušie robežsargi, kļūstot par Saeimas deputātiem nu nekādi nespēj apdraudēt sabiedrības un valsts drošību.

Kā atzīst Satversmes tiesas tiesneši Aivars Endziņš, Juris Jelāgins un Anita Ušacka lietā Nr. 2000 – 03 – 01, klātpievienotās savās atsevišķās domās: „Pamattiesību ierobežojums ir samērīgs vienīgi tad, ja nepastāv cits līdzeklis, kas ir tikpat iedarbīgs, bet tā izvēles gadījumā pamattiesības ierobežotu mazāk jūtami (*sk. Handbuch des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Berlin, 1995, S.155*). Lai sasniegtu labumu, ko sabiedrība varētu gūt no apstrīdētajās normās ietvertajiem ierobežojumiem, likumdevējam bija iespējas lietot arī citas, “maigākas” formas, piemēram, attiecināt pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumus tikai uz personām, kas noteiktā laikā nav deklarējušas savu piederību apstrīdētajās normās minētajām organizācijām. Tādējādi apstrīdētajās normās ietvertie ierobežojumi neatbilst samērīguma principam.

Demokrātiskā sabiedrībā cilvēktiesību ierobežojumi sociāli nepieciešami ir vienīgi tad, ja, neparedzot šādus ierobežojumus, sabiedrības intereses kopumā tiktu ievērojami aizskartas. Ja vēlētajī ir informēti par deputātu kandidātu saistību ar apstrīdētajās normās minētajām organizācijām, sabiedrības intereses netiek skartas, jo, no vienas puses, apstrīdētajās normās minētajām personām ir tiesības kandidēt Saeimas (...) vēlēšanās, bet, no otras puses, vēlētajam ir tiesības izvēlēties, vai šīm personām uzticēties. Galīgo lēmumu šajā gadījumā pieņem vēlētajs. Demokrātiskā valstī ikvienam vēlētajam ir jābaida uzticība izraudzīties un novērtēt deputātu kandidātus.¹”

¹ Satversmes tiesas tiesnešu Aivara Endziņa, Jura Jelāgina un Anitas Ušackas atsevišķās domas lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību

Arī Valsts Cilvēktiesību birojs savā 2004. gada 3. ceturkšņa ziņojumā norāda, ka Latvijas Republikas likumos ietvertie ierobežojumi VDK darbiniekiem pildīt noteiktus amatus ir pārāk plaši. Šādi ierobežojumi varētu tikt noteikti attiecībā uz militāro dienestu, dienestu valsts drošības iestādēs, amatiem, kas saistīti ar valsts noslēpuma izmantošanu vai aizsardzību. Attiecībā uz cita veida valsts dienestu - piemēram, civildienestu, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestu, būtu jāizmanto individuāla pieeja, izvērtējot personas veicamos uzdevumus konkrētajos amatos.¹

Ņemot vērā iepriekš rakstīto autors secina,

Izvērtējot to, ka no Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas brīža ir pagājuši piecpadsmit gadi, būtu laiks Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektajā punktā iekļauto ierobežojumu pakāpeniskai atcelšanai. Ierobežojumi ir jāatstāj spēkā tikai dažos likumos, piemēra, likumā "Par valsts noslēpumu". Ierobežojumi personai, kura ir sadarbojusies ar VDK vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki, piedalīties Saeimas vēlēšanās bija vairāk pamatoti pirms 5., 6. vai arī 7. Saeimas vēlēšanām, tad vēl varēja saskatīt legītīmu mērķi, tie vairs nav nepieciešami pirms 9. Saeimas vēlēšanām. Ja ierobežojumi tiks atcelti tuvākajā laikā, darba autors uzskata, ka Latvijas teritoriālā vienotība un demokrātiskā valsts iekārta, kā arī nacionālā drošība netiks apdraudēta, tieši pretēji, šo ierobežojumu atcelšana parādītu to, ka Latvijā ir nostiprinājusies demokrātiskas valsts iekārta un tradīcijas.

Kā arī rodas jautājums, ko darīt ar tiem Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejas vadošiem darbiniekiem, kuru tiešā pārraudzībā bija VDK. Šajā gadījumā šīs personas varēja ieņemt pašus augstākos tā laika amatus Augstākā Padomē, bet pārraudzībā esošie VDK virsnieki nē. Šajā sakarā draudu nebija, bet tie paši VDK darboņi varēja darboties, piemēram, ekonomikā un tā nodarot varbūt daudz lielāku kaitējumi Latvijai nekā, ja tie atrastos Saeimā.

Savukārt, 5.panta sestais punkts nosaka, ka nevar pieteikt par kandidātiem un Saeimā nevar tikt ievēlētas personas, kuras pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara

aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam". 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

¹ Valsts Cilvēktiesību birojs. Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā. 2004. 3.ceturksnis.

www.vcb.lv (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas Sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās. Šajās organizācijās bija personas, kuras vēlējās saglabāt Latvijā iepriekšējo nekonstitucionālo režīmu un aktīvi pretojās visām darbībām, kuras bija vērstas uz pilnīgu neatkarības atjaunošanu.

Kā jau autors iepriekšējā nodaļas daļā minēja, tad vēlēšanu tiesības var tikt ierobežotas saskaņā ar likumu un tam jābūt leģitīmam mērķim, šādu ierobežojumu rezultātā vēlētajū logs vienmēr ir mazāks par pilsoņu kopumu. Tādā gadījumā svarīgi ir šo ierobežojumu nepieciešamību pamatot, ja būs ticams iemesls, tad arī šos ierobežojumus varēs saglabāt vēl ilgi.

Ļoti svarīgi tiesām konstatējot faktu par personas sadarbību ar likumā minētām organizācijām, ir ņemt vērā personas dalību tajās, respektīvi, dalības formu vai tā Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta sestā punktā minētajās organizācijās ir bijusi aktīva, vai arī tā ir bijusi pasīva dalība.

Liela daļa Latvijas iedzīvotāju bija Latvijas Komunistiskās partijas biedri, kāds gribēja ieņemt kādu augstāku amatu, bet cits vēlējās aizbraukt uz ārzemēm. Daļa biedru paspēja izstāties no partijas, bet daļa to dažādu iemeslu dēļ neizdarīja, domājot, ka jaunā demokrātiskā iekārta tiks likvidēta un tādā gadījumā būtu labāk neizstāties.

Tieši darbošanās forma ir būtisks apstāklis, lai tiesa spriestu par personas dalību kādā no likumā minētām organizācijām. Ja viena tiesa uzskata, ka ir nepieciešama tieši aktīva darbība, lai personu svītrotu no saraksta, tad otram var šķist, ka pilnīgi pietiek ar to, ka cilvēks sastāvējis kādos šo organizāciju sarakstos. Rodas jautājums - vai par aktīvu darbību var uzskatīt arī partijas darbinieku veiktās darbības, piemēram, tehnisko darbinieku, apkopēju, elektriķu, arī mašīnrakstītāju aktīvo darbu, kas palīdzēja Partijas darba raitākai norisei?

Pārsvarā biedru aktīvā darbība partijā ar to vien aprobežojās kā apmeklēt partijas sapulces un partijas kongresus un maksāt biedra naudu. Šajā gadījumā persona piedalījās, partijas darboņi to redzēja un partijas stāžs skaitījās. Savukārt no partijas slēdza, ja nemaksāja biedru naudas.

To arī norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā spriedumā:

“Līdz ar to likumdevējs saistījis ierobežojumus ar katras personas individuālās atbildības pakāpi šo organizāciju mērķu un programmas realizēšanā un apstrīdētajās normās ietvertais ierobežojums tikt ievēlētām Saeimā vai pašvaldībā saistīts ar konkrētās personas darbību attiecīgajās (..) organizācijās.

Tikai formāla piederība pie minētajām organizācijām nevar kalpot par iemeslu, lai personu nedrīkstētu pieteikt par kandidātu un ievēlēt Saeimā. (..).

Tādējādi apstrīdētās normas ir vērstas tikai pret tām personām, kuras ar aktīvu darbību pēc 1991. gada 13. janvāra okupācijas armijas klātesamības apstākļos mēģināja atjaunot iepriekšējo režīmu, bet nav attiecināmas uz personām ar atšķirīgu politisko pārliecību (uzskatiem). Atsevišķām tiesām raksturīgā tendence koncentrēties tikai uz formālās piederības fakta konstatēšanu un neizvērtēt personas darbību neatbilst mērķim, kuru likumdevējs, pieņemot apstrīdēto tiesību normu, centies panākt. (...)''

Bija arī tādas partijas personas kā A.Rubiks, T.Ždanoka, V.Alksnis, arī daudzi padomju armijas veterāni un iekšlietu struktūras darboņi, kuri piedalījās aktīvi partijas darbībā, uzstājās Interfrontes mītiņos, aģitēja daļu sabiedrības pret demokrātiski ievēlēto valdību. To var uzskatīt par aktīvu darbību Komunistiskajā partijā.

No Eiropas Cilvēktiesību tiesas norādītā izriet, ka tikmēr, kamēr likumā noteiktie ierobežojumi paši par sevi ir proporcionāli un nav diskriminējoši attiecībā uz veselu, likumā noteiktu personu kategoriju vai grupu, vietējo tiesu uzdevums ir ierobežots, nosakot, vai konkrēts indivīds pieder pie apšaubītās kategorijas vai grupas. „Individualizācijas” prasība, t.i., apšaubītā ar likumu noteiktā ierobežojuma proporcionalitātes kontroles nepieciešamība no vietējās tiesu varas puses, ņemot vērā katra noteiktā gadījuma specifiskās pazīmes, nav priekšnoteikums šī mēra sakritībai ar Konvenciju.²

T.Ždanoka ar savu aktīvo darbu, kas ir vērsta uz to, lai Latvijas nepilsoņiem tiktu piešķirta pilsonība un aizsargājot šīs grupas “apspiestās” cilvēktiesības ir parādījusi to, ka Eiropas Parlamentā viņa ar savu darbību var likt mainīt Parlamenta deputātiem viedokļus par Latviju. T.Ždanoka ir autore vai līdzautore dažādiem ziņojumiem un uzsaukumiem, kuri vērsti pret Latviju, jo tajos nepārtraukti tiek norādīts, ka Latvijā “netiek ievērotās” krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju cilvēktiesības, ka liegts viņiem vēlēties un tikt ievēlētiem, kā arī tas, ka krievu valodai nav oficiāls valodas status Latvijā, ka valsts neļauj bērniem skolās mācīties to dzimtajā valodā.

Savu darbību Latvijas politikā T.Ždanoka ir sākusi jau no 70.tajiem, gadiem, kad iestājās Partijā. Atmosfērā nostājās pret Latvijas neatkarību un atbalstīja valsts apvērsuma mēģinājumu 1991. gadā.

1990. gadā tika ievēlēta Augstākajā Padomē, kur darbojās līdz 1993. gadam, tālākā darbība likumdevējā T.Ždanokai tika liegta, jo bija svītrotā no vēlētajū sarakstiem tādēļ, ka pēc 1991. gada 13. janvāra bija darbojusies aizliegtā organizācijā.

¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju. 2004. 17.jūnijs. <http://cmiskp.echr.coe.int>, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju. 2006. 16.marts. <http://cmiskp.echr.coe.int>, (aplūkots 2006. 30. martā)

Šeit jāmin tāds apstāklis, ka Augstākā Padome par dalību ar likumu aizliegtajās organizācijās anulēja 15 deputātu mandātus, bet šo 15 deputātu skaitā T.Ždanokas mandāts netika anulēts. Kā rezultātā izveidojās absurda situācija, no vienas puses T.Ždanokai par vērsanos pret Latvijas neatkarību netika anulēts deputāta mandāts un atļauts darboties politikā kā deputātei, bet no otras puses viņai tika liegtas pasīvās vēlēšanu tiesības pēc 1995. gada, kad tika pieņemts jaunais Saeimas vēlēšanu likums un pēc šī laika viņa tika uzskatīta par bīstamu Latvijas politikā, kā rezultātā T.Ždanokai tika liegta iespēja tikt ievēlētai Saeimā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk ECT) savā pirmajā spriedumā lietā „Ždanoka pret Latviju”, kurā tiesa daļēji apmierināja T.Ždanokas prasību un nolēma, ka Latvija ir pārkāpusi gan Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 1.protokola 3.pantu (tiesības uz brīvām vēlēšanām), gan konvencijas 11.pantu (biedrošanās brīvība), uzskatot, ka nav nepieciešams atsevišķi skatīt, vai ir pārkāpts arī 10.pants (vārda brīvība).¹

Piemērojot cilvēktiesību ierobežojumu pārbaudes klasisko shēmu, ECT atzina, ka ierobežojumi ir noteikti ar likumu un tiem ir leģitīms mērķis, pat trīs – valsts neatkarības, demokrātiskās sistēmas un valsts drošības aizsardzība, bet viss smaguma punkts kā vairumā ECT skatīto lietu bija jautājums, vai šie ierobežojumi bija samērīgi ar sasniedzamo mērķi.²

Attiecībā uz 5. panta sesto punktu jāsaprot, ka šajā aspektā tautai ir tiesības prasīt no tās priekšstāviem zināmu lojalitāti pret valsti. Tieši tās personas, kuras ir ar savu aktīvo darbību cīnījušās pret Latvijas demokrātijas un neatkarības atjaunošanu un nav spējīgas savos darbos parādīt lojalitāti pret valsti, ir izslēdzamas no tā personu loka, kurām ir tiesības tikt ievēlētām Saeimā. Ņemot vērā to, ka šādi vēlēšanu tiesību ierobežojumi, kādi ir noteikti Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta sestā punktā un ir noteikti ņemot vērā to daudzo personu aktīvo vērsanos pret atjaunoto neatkarību un demokrātiju un to, ka šīs personas ir darījušas visu, lai atjaunotu valstī iepriekš pastāvošo režīmu, ir uzskatāmi par pamatotiem.

ECT savā otrajā spriedumā lietā „Ždanoka pret Latviju”, atzina, ka tiesību kandidēt vēlēšanās ierobežojumu mērķis bija nevis sodīt tos, kas bija pret demokrātisko procesu integritāti, bet drīzāk lai izslēgtu tādu personu dalību likumdošanas procesā, kuras aktīvi darbojušās partijā, kas vardarbīgā veidā mēģinājusi gāzt no jauna izveidoto demokrātisko režīmu valstī.³

¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju. 2004. 17.jūnijs. <http://cmiskp.echr.coe.int> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

² Feldhūne G., *Ždanokas lieta: vai pagātnes argumenti šodien vēl pārliecina?* 2004. 13.jūlijs, <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 5.aprīlī.)

³ Latvija uzvar Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas lietā "Tatjana ŽDANOKA pret Latviju" <http://www.mkparstavis.am.gov.lv> (aplūkots 2006. 3.aprīlī.)

Šajā spriedumā ECT bija ņēmusi vērā arī to apstākli, ka Saeima periodiski ir pārskatījusi šo ierobežojumu pamatotību un atzinusi to, ka pagaidām tie nav atceļami. Līdzīgi norādīja arī Satversmes tiesa, ka Saeimai ir pienākums periodiski pārskatīt šos ierobežojumus ņemot vērā politisko situāciju valstī. Viennozīmīgi var teikt, ka šādiem ierobežojumiem ir pagaidu raksturs, kā arī to, ka šo ierobežojumu neatcelšana nevar vilkties mūžīgi, jo šajā gadījumā zudīs to leģitīmais mērķis un kādai personai atkal būs iegansts vērsties ECT.

Pretējas domas par ECT spriedumu pauž Krievijas Ārlietu ministrija, kura paziņoja, ka tiesas lēmums bija pieņemts ar mērķi “bloķēt politiskās opozīcijas aktivitātes Latvijā un kopumā Baltijā, lai gan šī opozīcija sen jau nav komunistiska, un uz mūžu sodīt cilvēkus par viņu uzskatiem un pārliecību.”¹

Ņemot vērā iepriekš rakstīto autors secina,

katram Partijas biedram bija dots laiks no 1990. gada 4. maija līdz pat 1991. gada 13. janvārim, lai tas saprastu tā brīža situāciju un izstātos no Partijas. Šajā laikā bija daudzas personas, kuras izstājās un tagad bauda visas tās tiesības, kuras garantē likums. T.Ždanokai šis variants nelikās pieņemams un izvēlējās vērsties pret likumīgi izveidoto demokrātisko valsts iekārtu, tā atbalstīja valsts apvērsumu un persona, kas jau vienreiz ir vērsusies pret savu valsti, darīs to vēlreiz, kā to pierāda viņas darbošanās Eiropas Parlamentā. Šis ECT spriedums kārtējo reizi ļauj Ždanokai būt cietušās personas statusā un apgalvot, ka ciešs sods par visu sistēmu, ko pierāda viņas teiktais ziņu aģentūrai LETA: „Es sajutu, ka kāds jau ir izlēmis, ka kādam brīvi izraudzītam komunistam jāizcieš sods par visu sistēmu un ka izvēle krita uz mani,» tiesas lēmumu komentēja Ždanoka.²”

Kā arī ECT 2006. gada 16. marta spriedumā norāda, ja likumdevējs šos ierobežojumus periodiski nepārskatīs ar mērķi tos pēc iespējas ātrāk atcelt, tad Eiropas Cilvēktiesību tiesa nākotnē varētu līdzīgās lietās nonākt pie pretēja sprieduma.³ 2006. gada 16. maijā Satversmes tiesa izskata lietu par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta pirmās daļas 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 9., 91. un 101. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. un 26. pantam un visticamāk, ka Tiesa atceļ

¹ Krieviju neapmierina ECT lēmums Ždanokas lietā, 2006. 22.marts. www.delfi.lv (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

² Ždanoka nav apmierināta ar ECT lēmumu Latvijas labā, 2006. 17.marts. www.apollo.lv (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju. 2006. 16.marts. <http://cmiskp.echr.coe.int>, (aplūkots 2006. 30. martā)

šos vēlēšanu tiesību ierobežojumus, jo ierobežojumi var būt tikai noteiktu laiku, iekams pastāv leģitīms šo ierobežojumu mērķis un zūdot šim mērķim ierobežojumi ir jāatceļ.

Kaut arī ECT ir norādījusi, ka līguma dalībvalstīm ir ievērojama brīvība izdot konstitucionālus noteikumus attiecībā uz parlamenta locekļiem, ieskaitot kritēriju noteikšanu kandidēšanai vēlēšanās, šie kritēriji katrā no līguma dalībvalstīm atšķiras saskaņā ar tās valsts vēsturiskajiem un politiskajiem faktoriem, kas ir specifiski katrā valstī.¹ Jebkurā gadījumā, kas derēja par pamatojumu šiem pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem 90.tajos gados ir diezgan apšaubāmi pēc piecpadsmit gadiem kopš Latvijas valstiskuma atjaunošanas. Pamatojot pašreizējā situācijā šo ierobežojumu leģitīmos mērķus, nepietiek tikai ar šo mērķu nosaukšanu, šo mērķu lietderīgums ir arī jāpierāda. Ja tikai atsaucas uz mērķiem, bet to lietderīgumu nepierāda, tad no mūsdienu situācijas raugoties un ņemot vērā to, ka valsts ir iestājusies Eiropas Savienībā un NATO, iznāk, ka Latvijā demokrātija nav pilnīga, drīzāk tā ir trausla un jebkuru vēlēšanu tiesību ierobežojumu atcelšana var radīt šīs demokrātijas sabrukumu. Likumdevējam ir jāpierāda ar kādiem līdzekļiem šīs personas varētu apdraudēt Latvijas Republikas teritoriālo vienotību, nacionālo drošību un demokrātisko valsts iekārtu, kā arī sabiedrības publiskās intereses.

Ja tiek norādīts uz valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu, tad autors secina, ka mūsu valsts demokrātiskā iekārta nav nemaz attīstījusies, kopš laikiem, kad tika atjaunota neatkarība, vēl jo vairāk atsaucoties uz šo mērķi, ar kuru tiek pamatota ierobežojumu pamatotība, apzināti tiek parādīts, tas, ka Latvija ir tālu no demokrātiskas valsts.

¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju. 2006. 16.marts. <http://cmiskp.echr.coe.int>, (aplūkots 2006. 30. martā)

Kopsavilkums

Analizējot juridiskā literatūrā un publikācijās dažādu juridisko tiesību speciālistu pausto nostāju un pētot informāciju no medijiem, kā arī Latvijas Republikas Satversmes sapulces, Augstākās padomes un Saeimas stenogrammas, autors ir nonācis pie šādiem secinājumiem (atziņām):

1. Latvijas Republikas vēlēšanu tiesību institūta izveides pirmsākumi ir 1918. gada 17. novembris, kad reizē ar Tautas padomes dibināšanu tika pieņemta tās politiskā platforma, kura paredzēja, ka līdz Satversmes sapulces sasaukšanai suverēnā vara Latvijā pieder Tautas padomei. Satversmes sapulce ir jāievēl visdrīzākajā laikā abiem dzimumiem piedaloties uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata, šie vēlēšanu tiesību principi ir arī iestrādāti Latvijas Republikas Satversmē.
2. Trīsdesmito gadu pieredze parādīja, ka Saeimas vēlēšanu likumā ir diezgan lielas nepilnības, kuras Saeimas sadrumstalotības un iekšējo pretrunu dēļ neizdevās novērst. Ņemot vērā pirmo četru Saeimu lielo sadrumstalotību un to, ka tā laika vēlēšanu likums bija ļoti liberāls un vairāk vērsts uz mazo partiju labvēlīgu iznākumu nodrošināšanu vēlēšanās, Latvijas Republikas Augstākā padome ieviesa likumā "Par 5.Saeimas vēlēšanām" procentu barjeru, to nosakot 4% apmērā. Barjera tika noteikta, lai novērstu sīkpartiju iekļūšanu Saeimā, kas ievērojami apgrūtinātu tā darbību. Kā arī samazināja vecuma cenzu aktīvām vēlēšanu tiesībām uz 18 gadu vecumu.
3. Vispārējās vēlēšanu tiesības praktiski vienmēr tiek noteiktas valstu konstitūcijās. Šis princips tomēr nenozīmē to, ka visi valsts pilsoņi ir tiesīgi piedalīties vēlēšanās. Katra valsts ir tiesīga savos likumos noteikt ierobežojumus noteiktām personu grupām. Likumā "Par 5. Saeimas vēlēšanām" un arī Saeimas vēlēšanu likumā tika iestrādāts būtisks grozījums, proti, tika paredzēti lustrācijas ierobežojumi, jo personas, kas ir vērsušās pret Latvijas Republiku nav tiesīgas ieņemt deputāta amatu likumdevējā. Tiešais šo ierobežojumu mērķi ir atsijāt no pilsoņu vidus tās personas vai personu grupas, kurām būs liegta iespēja izmantot pasīvās vēlēšanu tiesības. Tomēr lustrācijas mērķim jābūt samērīgam ar to labumu, ko iegūst sabiedrība šo ierobežojumu pielietošanas sakarā.
4. Valsts nedrīkst ieviest tādus vēlēšanu tiesību ierobežojumus, kuri traucē personai baudīt vēlēšanu tiesības. Ierobežojumi var tikt noteikti tikai ar: likumu; tiem

jākalpo leģitīma mērķa sasniegšanai; jābūt samērīgiem ar to, ko tauta no šādiem vēlēšanu tiesību ierobežojumiem var iegūt.

5. Pēc autora domām Satversmes 9. pantā ir viena neprecizitāte, jo pants nosaka, ka Saeimā var ievēlēt katru pilntiesīgu Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu pirmā dienā ir vecāks par divdesmit vienu gadu. Šajā Satversmes pantā ir lieks vārds pirmā dienā, jo saskaņā ar Saeimas 1997.gada 4.decembra izdarītajiem grozījumiem Satversmē, Saeimas vēlēšanas vairs nenotiek divas dienas, bet gan tikai vienu dienu, tas ir oktobra mēneša pirmajā sestdienā. Un pamatojoties uz to vārds „pirmā” ir lieks un svītrojams no Satversmes 9. panta.
6. Pasīvās vēlēšanu tiesībās var tikt ieviests ierobežojums, ka dažu kategoriju pilsoņiem ir aizliegts balotēties konkrētajā amatā jeb neievēljamība un amata nesavienojamība. Saeimas vēlēšanu likuma 6. pants ir neprecīzs, jo šajā pantā amata nesavienojamības vietā ir minēts neievēljamības nosacījums. Neievēljamības nosacījums nosaka, ka Saeimā var ievēlēt katru pilntiesīgu pilsoni, ja pilsonim trūkst šī pilntiesīguma, tad viņu ievēlēt nevar.
6. panta pirmās trīs daļas ir attiecināmas uz nesavienojamības nosacījumiem, jo nesavienojamības nosacījums nosaka, ka Saeimas deputāts, kamēr tas pilda deputāta amata pienākumus nevar ieņemt citu algotu amatu, kā tikai deputāta amatu. Strīdīgs ir jautājums par to vai 6.panta pirmajā un otrajā daļā minētajām personām, pēc saraksta iesniegšanas Centrālajai vēlēšanu komisijai, ir jāatstāj iepriekš ieņemtais amats. Kaut arī amata neievēljamības nosacījums nosaka, ka personu nevar ievēlēt amatā, liekams tā nav atstājusi iepriekš ieņemto amatu, autoram liekas nepareizs, jo deputāts savus pienākumus sāk pildīt tikai ar jaunās Saeimas sanāksšanas brīdi un zvēresta nodošanu, tad arī beidzas iepriekšējās Saeimas pilnvaras.
7. Demokrātiskā valstī ir atzīts tā sauktais pašaizsargājošās demokrātijas princips. Šā principa ietvaros demokrātiskā valsts iekārta ir jāaizsargā no cilvēkiem, kuri apdraud vai kuri ētiski nav kvalificēti kļūt par demokrātiskās valsts pārstāvjiem politiskā vai pārvaldes līmenī. Attiecīgi noteikumi piemēroti konkrētiem vēsturiskiem un politiskiem apstākļiem. Šo ierobežojumu uzdevums ir novērst ne vien draudus, kuri varētu rasties valsts drošībai, bet arī nodrošināt, ka pilsoņi nebūtu spiesti kā valsts suverenā vara nesēji akceptēt personas, kuras ar savu darbību ir pierādījušas, ka tās nav bijušas lojālas demokrātiskai valsts iekārtai un Latvijas tautai.

8. Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektā daļā ietvertu pagaidu ierobežojumu mērķis ir aizsargāt Latvijas Republikas teritoriālo vienotību, nacionālo drošību un jauno nodibināto demokrātisko valsts iekārtu. Latvija savu valstiskumu bija atjaunojusi tikai dažus gadus pirms jaunā Saeimas vēlēšanu likuma pieņemšanas, tā kā valstij nebija senu demokrātisko tradīciju un valstī atradās okupācijas karaspēks, kā arī valstī nebija nostiprinātas valsts drošības un pārvaldes struktūras, tika pieņemts lēmums, kas liedz pasīvās vēlēšanu tiesības personām, kuras ir atbalstījušas iepriekšējo režīmu vai arī vērsušās pret jauno demokrātisko valsts iekārtu.
9. Diemžēl tas, kas derēja par pamatojumu šiem pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem 90.tajos gados ir diezgan apšaubāmi pēc piecpadsmit gadiem kopš Latvijas valstiskuma atjaunošanas. Pamatojot pašreizējā situācijā šo ierobežojumu leģitīmos mērķus, nepietiek tikai ar šo mērķu nosaukšanu, nepaskaidrojot to, kā mūsdienu situācijā, kad valsts ir iestājusies Eiropas Savienībā un NATO, šīs personas, kurām ir liegta ievēlēšana Saeimā, varētu apdraudēt Latvijas Republikas teritoriālo vienotību, nacionālo drošību un demokrātisko valsts iekārtu, kā arī sabiedrības publiskās intereses. Ja tiek norādīts uz valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu, tad autors secina, ka mūsu valsts demokrātiskā iekārta nav nemaz attīstījusies, kopš laikiem, kad tika atjaunota neatkarība, vēl jo vairāk atsaucoties uz šo mērķi, ar kuru tiek pamatota ierobežojumu pamatotība, apzināti tiek parādīts, tas, ka Latvija ir tālu no īstas demokrātiskas valsts. Diskutabls ir arī jautājums par “nacionālo drošību”, jo ārēji neviens Latvijas drošību neapdraud, tā vairāk tiek apdraudēta tādā gadījumā, ja kādām personu grupām, uz kurām attiecas šie vēlēšanu tiesību ierobežojumi, ir liegta iespēja kandidēt Saeimā, bet personām, kuras atklāti aicina vērsties pret Latvijas valsti, būdamas Saeimas pārstāvji, ir atļauts šajās vēlēšanās piedalīties. Šajā gadījumā lietderīgāk būtu noteikt, piemēram, ka šīm personām ir liegta pielaide valsts noslēpumiem un jautājumiem, kuri ir saistīti ar valsts drošību.
10. Kas attiecas uz vēlēšanu tiesību ierobežojumiem, tad citi Latvijas Republikas likumi (Krimināllikums) neparedz personām, kuras pēc 1991. gada 13. janvāra darbojās aizliegtajās organizācijās, krimināltiesisko atbildību. Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta piektā un sestā daļā noteiktie vēlēšanu tiesību ierobežojumi, personām, kas darbojās aizliegtajās organizācijās un aktīvi cīnījās pret atjaunoto valstiskumu un demokrātisko iekārtu, ir vienīgi uz kā pamata tām ir liegtas kādas

tiesības. Šādi ierobežojumi nav uzskatāmi par nesamērīgiem, bet arī nevar pastāvēt nesamērīgi ilgu laika posmu.

11. Jāatceras, ka vēlēšanās ir jānotiek konkurences cīņai starp deputāta amata kandidātiem un to sarakstiem, lai potenciālais vēlētājs pēc iespējas labāk iepazītu katras partijas izvirzīto deputātu sarakstu un tā rezultātā izdarītu pareizo izvēli. Vēlēšanās arī jābūt periodiskām un tajās jāpiedalās pietiekoši plašam vēlētāju lokam, jo tikai vēlēšanas atļauj izdarīt valsts varas maiņu, saglabājot valsts politisko iekārtu neskartu. Vēlēšanas ir ne vien pārstāvības iestāžu komplektēšanas veids, tām ir arī svarīgas sabiedriskās funkcijas. Vēlēšanas ir veids kā tautu iesaistīt politiskajos procesos.

Annotation

In this paper its author studies and explores the development of the institution of Saeima election rights in Latvia and abroad, inspects the most significant amendments of the law of Saeima election and analyses different restrictions of the election law, paying special attention to the restrictions included in the items 5 and 6 of the clause 5 in the Saeima election law, which regards to persons who have collaborated with the soviet regime and evaluates whether this goal could have been reached by other methods.

The election is the instrument due which the public authorities like parliaments, heads of states, as well as the local administrations are elected. The election legitimize the authority. With the election people determines their representatives and assigns them the mandates to fulfill the sovereign rights of the voters.

The election rights are allocated:

the active election rights are the rights to vote, which are provided to the citizens by the state on the base of the certain law. Persons endowed with the active election rights are being called the range of voters or the body of voters;

The passive election rights determines the rights to participate in the election as the candidate of the position of state official according to the rules of the election laws and attaining the stated age, and after receiving certain amount of the votes to be elected in the respective office.

Regarding the particular graination of the first four Saeimas and regarding the fact that the Election law of the correspondent time was very liberate and directed to the favorable results for the small parties in the elections and all its consequent effects, the Supreme council adopted the decision on the introduction of the voting percentage barrier, determining it of the amount of 4%. The barrier was determined to provide the admission of numerous different small parties in the parliament that would incommode its functioning.

The election rights can not be considered absolute and limitless, each state is entitled to determine in the laws the range of persons who can or can not become elected or participate in the election. In this case the states have rather large liberty to implement the election rights.

The objective of the restrictions stated in the items 5 and 6 of clause 5 of the Election law was to protect the territorial unity of the Republic of Latvia, national security and the newly established democratic political regime.

Annotation

Im Diplomarbeit wird die Rechtstitutions Entwicklung von Saeima Wahl im Lettland und im Welt geforscht. Author behandelt wichtigsten Änderungen im Gesetz von Saeima Wahl, analysiert verschiedene Einschränkungen, besonderen Achtung widmet auf Saeima Wahl Gesetzes 5 Artikel und folgenden Punkten 5 und 6, die um Personen die mit Sowietischen Bedingungen zusammengearbeitet haben, so wie auch Ziele weshalb und warum diese Einschränkungen mit anderen Methoden einführen kann.

Mit hilfe der Wahlen in demokratischen Staaten werden die öffentliche Machtinstitutionen – Parlamente, Staatsoberhäupte so wie auch ortliche Selbstverwaltungen gewählt. Die Macht wird durch Wahlen Legitimitiert. Mit denen das Volk setzt die Vertreter an und die verwirklichen die souveräne Rechte.

Die Wahlrecht werden ir 2 Teilen eigeteilt: Aktive und Passive Wahlrechte.

Der erste Wahlgesetz war sehr liberal und deshalb in ersten vier Wahlen von Saeima waren viele kleine Parteien die nicht einverstandigen könnten, deswegen die Oberleitung hat eine vierprozenthürde eingeführt um die Zahl von Parteien zu senken.

Wahlrecht kann man nicht als absolut und unbeschränkt schätzen. Jedes Staat hat die Recht um die Personenkreis die nicht an die Wahl teilnehmen können anzusetzen.

Der Ziel von Saeima Wahlgesetzes fünften Artikel, Teil fünf und sechs, über Einschränkungen, war die teritoriellen einheitlichkeit, Nationales sicherheit und neugegründetes demokratisches Staatseinrichtung von Republik Lettland beschützen.

Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts

Literatūra

1. Birziņa L. *Padomju vēlēšanu sistēma*. Rīga: Liesma, 1980.
2. *Cilvēka tiesības*. Rīga: Zvaigzne, 1992.
3. Dravnieks A. Vēlēšanu sistēmas trūkumi un reforma. *Likums un Tiesības*, 2005., Nr.8.
4. "Demokrātija un tirgus ekonomika", Demokrātijas attīstības centrs, Rīga, 1993.
5. Feldhūne G. *Ko diktē Podkolzina?* 2002. 16.aprīlī. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
6. Feldhūne G., *Ždanokas lieta: vai pagātnes argumenti šodien vēl pārlicina?*, 2004. 13.jūlijs, <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 5.aprīlī.)
7. Jemberga S., *Politiskus gaida izšķiršanās par ierobežojumiem bijušajiem čekistiem*, Diena, 2003. 19.maijs.
8. *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998.
9. *Krieviju neapmierina ECT lēmums Ždanokas lietā*, 2006. 22. marts, www.delfi.lv (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
10. Latvija uzvar Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas lietā "Tatjana ŽDANOKA pret Latviju" <http://www.mkparstavis.am.gov.lv> (aplūkots 2006. 3.aprīlī.)
11. Latvijas demokrātiskās republikas likumdošanas institūtu izveidošanās (1920 - 1922). <http://lv.wikipedia.org> (aplūkots 2006. 3.aprīlī)
12. Latvijas Republikas 5. Saeimas 1995. 25. maija sēdes stenogramma. <http://www.saeima.lv> (aplūkots 2006. 15.aprīlī)
13. Latvijas Republikas 5. Saeimas 1997. 24. aprīļa sēdes stenogramma. <http://www.saeima.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
14. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilkums 1920-1922. Tiesu nama aģentūra, 2006
15. Latvijas Vēsture internetā. <http://www.historia.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
16. Latvijas vēsture internetā. <http://www.historia.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
17. Levits E. Starp tiesību normu un tiesisko realitāti. Grām.: *Vispārīgās tiesību teorijas un valsts zinātnes atziņas*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997., 6.lpp.
18. Mīts M., *Demokrātijas deficīta paraugstunda*. 2003. gada 10. decembrī. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
19. Mīts M., *No vēlēšanu ierobežojumiem būs jāatsakās*. 2002. gada 17. septembrī. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

20. Mits M., *Par vēlēšanu tiesību ierobežojumu pamatotību*. Jurista Vārds. 2002. 24.septembris, Nr.19 (252)
21. Mits M., *Valodas prasība kandidātiem – nesamērīga*. 2001. gada 19. decembrī. <http://www.politika.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
22. 8. Saeimas likumprojektu reģistrs. <http://www.saeima.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
23. Statistika par 8. Saeimas deputātiem. <http://www.cvk.lv> (aplūkots 2006. 3.aprīlī)
24. Tauriņš G. *Politika*. Rīga: [b.i.] 2001.
25. Valsts Cilvēktiesību birojs. *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā*. 2004. gada 3.ceturksnis. <http://www.vcb.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
26. Vēstures fakti: vēlēšanas un tautas nobalsošanas 1920. - 1934. gads. <http://web.cvk.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
27. *Ždanoka nav apmierināta ar ECT lēmumu Latvijas labā*, 2006. 17.marts, <http://www.apollo.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
28. Чиркин.В.Е. *Государствоведение*. Москва: Юристъ, 1999.
29. Институты конституционного права иностранных государств. Москва, 2002.
30. Ipsen J. *Staatsrecht I*. Deutschland, 2001.
31. Раевский.В. *Избирательные системы мира*. Рига: Латвийский университет, 1992.
32. Конституции государств Европы Том 2. Москва: НОРМА, 2001.
33. Конституционное право зарубежных стран. Москва: НОРМА, 2000.
34. Pieroth В. und Schlink В. *Grundrechte Staatsrecht 2*. Heidelberg [b.g.].
35. Теплова Н.А., *Избирательная система европейских стран народной демократии*. Москва: Госюриздат. 1956.
36. Жакке Ж.-П. Конституционное право и политические институты. Москва: Юристъ, 2002.

Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1.jūlijs, Nr.43.
2. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 17.decembris, Nr.331/332.
3. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/pptpakc.htm> (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
4. Saeimas vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 6.jūnijs, Nr.86.
5. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 23.martā, Nr.48.
6. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 30.maijs, Nr.89.

7. Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 2.jūnijs, Nr.65.
8. Par Latvijas Republikas valstisko statusu: LR likums. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
9. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā Padomes deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 3.aprīlī)
10. Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par dažu sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbības izbeigšanu”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
11. Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par dažu sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbības apturēšanu”. <http://www.likumi.lv>(aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
12. Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par Latvijas komunistiskās partijas antikonstitucionālo darbību”. <http://www.likumi.lv> (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
13. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Likumu un valdības rīkojumu krājums*. 1922. 7.augusts, 12. burtnīca.
14. Par 5.Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Ministru Padomes Ziņotājs*, 1992. 3.decembris, Nr.46.
15. Likums par Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Valdības Vēstnesis*. 1922. 9.jūnijs, Nr.85.
16. Grozījumi likumā par Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums*, 1925. 3.jūlijs, 22. burtnīca.
17. Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likums: LR likums. *Valdības Vēstnesis*, 1919. 27.septembris, Nr.48.

Juridiskās prakses materiāli

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju, 2006. 16.marts. <http://cmiskp.echr.coe.int/>, (aplūkots 2006. 30. martā)
2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ždanoka pret Latviju, 2004. 17.jūnijs. <http://cmiskp.echr.coe.int/>, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums lietā “Ingrīda Podkolzina pret Latviju” 2002. 9.aprīlis. <http://www.mkparstavis.am.gov.lv>, (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
4. Satversmes tiesas spriedums lietā par 2004. gada 27. maija likuma „Grozījumi likumā „Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 101. pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Pirmā protokola 3. pantam. 2005. 22.marts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

5. Satversmes tiesas spriedums lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 38. panta pirmās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 6., 8., 91. un 116. pantam. 2002. 23.septembris. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī)
6. Satversmes tiesas spriedums lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam”. 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
7. Satversmes tiesas tiesnešu Aivara Endziņa, Jura Jelāgina un Anitas Ušackas atsevišķās domas lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam”. 2000. 30.augusts. 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
8. Satversmes tiesas stenogramma lietā par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam”. 2000. 30.augusts. www.satv.tiesa.gov.lv, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
9. Cēsu rajona tiesas spriedums Nr. K11-0078-06, 2006. 28. februārī. <http://www.lursoft.lv>, (aplūkots 2006. 12.aprīlī.)
10. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums Nr. 7/307/K29-1306/05, 2005. 16.decembrī. <http://www.lursoft.lv>, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)
11. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums Nr. K29-1281-05, 2005. 14.decembris. <http://www.lursoft.lv>, (aplūkots 2006. 2.aprīlī.)

Diplomdarbs aizstāvēts:

Valsts pārbaudījumu komisijas sēdē

2006.gada ____.

un novērtēts ar atzīmi _____

Komisijas priekšsēdētājs _____